SÖRMLANDSLÅTEN

1991

Nr 2

SÖRMLANDSLÅTEN distribueras
till medlemmar i Södermanlands
Spelmansförbund och Sörmländska
Ungdomsringen. Pren.pris 40:–/år
Insättes på pg 122474–4 adress
Södermanlands Spelmansförbund.
Skriv pren på talongen.
Förbundets adress: Box 107
640 32 Malmköping.

INNEHÅLL

Ledare 2
Å ena sidan 4
Synpunkter på 5
Julefrid 6
Wärmlänningarne - en reflexion 8
Sorundakorgen 9
Uno Stallarholm och Gubbarna 10
Säfstaholm 14
En intervju med 15
Kontradansen i Skåne 17
Jonsson i Frustuna 21
Hur folklig är en sextondelspolska 22
Kompositionstävling 26
Fiolspelande lärare 28
Samspelsmedalj 30
Gubb- och Gumstöt 31

Omslagsbilden: Säfstaholms Slott, Vingåker

Ansvarig utgivare:
Carl-Gustaf Ohlsson
Redaktionsadress:
Carl-Gustaf Ohlsson
Torggatan 7 Tel 0158-109 95
646 00 Gnesta

Upplaga 2.000 ex

Minnen

Livet består av minnen. Minnen från ifjol, minnen från barndomen, minnen från igår. Vi minns det som var kul, vi sparar det som var angenämt. Det kan vara lukten av en grusväg, som minner om vägen till farmor eller doften av poppel, som får mig att tänka på sommarlovet i lekparken hos mormor i Jämtland. Minnena kan också vara kopplade till rena händelser. Själv minns jag lyckan och spelglädjen i mig när jag som 11-12-åring spelade med i musikskolans elevorkester på julavslutningskonserten. Jag minns också känslan när jag, några år senare, för första gången spelade låtar tillsammans med ett stort gäng "riktiga spelmän". Så mycket fin musik och en sån gemenskap trots att det kanske skilde 60 år mellan mig och några spelmän. Jag fanns mitt i alltihop och jag var en del av det. Jag minns också vilken hög status man fick på skoldanserna när man kunde dansa. Jag minns min första låtkurs - på Solbacka - när jag fick prova på att spela låtar på gehör, vilket gav mig en helt ny upplevelse av och helt ny betydelse för mitt fiolspel.

Det här är minnen, som jag bär med mig som vuxen och som jag plockar fram ibland när jag behöver och jag tycker att vi som vuxna är skyldiga att ge våra barn och ungdomar positiva upplevelser kring det vi tror på. **Dansa, sjung och spela tillsammans**! Glada stunder tillsammans, som ger glada minnen. Minnen, som de kan plocka fram om 10, 30 eller 50 år och berätta för sina barn och barnbarn. Jag vill inte träffa nån fler vuxen, som känner sig lurad på den svenska folkmusiken; som upptäckt den först i vuxen ålder!

Leif Johansson
Ordförande i Södermanlands Spelmansförbund

Musikfortet

Text: Peter Ahlbom
Teckning: Jens Ahlbom
En musikserie från Tonfallet

Hej alla dansare och spelmän

Nu är det dax igen, Du håller ett nytt nummer av SÖRMLANDSLÅTEN i Din hand.

Vad har då hänt den senaste tiden ? Massor, hoppas jag ! Verksamheterna har varit igång hela hösten.

Många har engagerats i de olika arrangemangen.

Samtliga distriktsfunktionärer var samlade till en kurs/ konferens i slutet av september, då vi bland annat talade om att fortsätta med våra föreningsbesök.

Med på konferensen var även spelmansförbundets Leif Johansson och Ulf Lundgren, för att vi tillsammans skulle få diskutera ett bättre samarbete mellan våra två organisationer. Vi har ju samma mål, och det är att bevara den folkliga dansen och musiken.

När Du läser detta så är vi igång med föreningsbesöken. Vi tycker det är roligt att få komma ut till föreningarna och vara med i verksamheten en kväll, samt att därefter få möjlighet att presenterade den verksamhet våra sektioner bedriver.

I skrivande stund är det slutet på oktober, men tiden går fort. Snart är det slut på 1991.

Jag hoppas, när året summeras, att alla fått ut det vi förväntat oss.

Lev väl !

Göran Berglund.

Spel-Arvid död

En av Södermanlands Spelmansförbunds hedersledamöter riksspelmannen Arvid Karlsson - Spel-Arvid - är död. En av Sörmlands mest kända spelmän och låtskrivare har gått ur tiden.

-Egentligen ville jag spela dragspel, sa Arvid en gång, för mina morbröder var duktiga dragspelare, men far gav mig en fiol.

Redan som tolvåring blev Arvid fiolspelare och som femtonåring spelade han dansmusik tillsammans med morbröderna. Och dansmusik blev det mycket av, både i egna och andras kapell.

Arvid Karlsson föddes 1908 i Svärta utanför Nyköping och i södra Sörmland var han verksam hela livet. Efter kriget hamnade Arvid i Tystberga och där mötte han den gamle spelmannen Axel Fredrik Bergström som lärde ut både spelsätt och låtar.

-När Bergström kommit på någon gammal bit stod han och väntade på mig när jag gick förbi men jag var egentligen inte så intresserad av dom gamla låtarna, det var kultis som var mitt största intresse.

-Det var när jag som femtonåring träffade Hjort-Anders som mitt intresse vaknade för den äldre folkmusiken, berättade Arvid i en intervju.

Förstämningen var stor bland de sörmländska spelmännen när Arvid i en arbetsplatsolycka skadade sina fingrar på vänsterhanden - en av våra skickligaste fiolspelare tystnade. Spelmansförbundet lämnade ett bidrag för att Arvid skulle kunna skaffa en nyckelharpa och komma igång igen och nog blev det mycket harpospel men snart kom fiolen åter fram och handikappet märktes allt mindre.

Spel-Arvid var en av initiativtagarna till Nyköpingshus Spelmansgille, vars ledare han var under många år och han var även under lång tid verksam i spelmansförbundets styrelse. Han var en duktig spelman

och en god organisatör men det är säkerligen som låtskrivare de flesta känner honom. Ingen sörmlänning har haft en så omfattande produktion; flera hundra egna kompositioner - ofta med andrastämma - är en imponerande livsgärning. Arvid var en flitig besökare på spelmansstämmor i hela landet och hans låtar har blivit vida spridda och uppskattade av åtskilliga spelmän både i Sörmland och på många andra håll i landet.

Man brukar säga att spelmännen dör men deras låtar lever. Det gäller i hög grad för Spel-Arvid - han levde ett långt och rikt liv och hans låtar kommer att förbli en del av den sörmländska spelmanskulturen.

Arne Blomberg

SÖDERMANLANDS
SPELMANSFÖRBUND

SÖRMLÄNDSKA
UNGDOMSRINGEN

Å ena sidan ? ? ? ? ? ? ? Å andra sidan

Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen är två organisationer med en likartad målsättning för sin verksamhet. Trots detta har samarbetet genom åren minskat mer och mer, för att de senaste åren ha varit helt obefintligt. Detta tycker jag är både synd och onödigt. Anledningen kan var att man - trots den gemensamma målsättningen - går olika vägar fram mot målet. Men även om det nu är så, måste det finnas områden på vägen där vi kan mötas och jobba tillsammans. Jag tror dessutom inte att det här problemet är unikt för Sörmland, och det gör att det känns än viktigare att det förs en debatt om det.

Grovt generaliserat tror jag man kan formulera det som att Spelmansförbundet omhuldar den folkliga traditionen med dess musik och dans, medan Ungdomsringens huvudsakliga verksamhetsområde är folkdansrörelsen med dess komponerade och arrangerade danser och dito musik. Vi ska dock ha klart för oss att ingen värdering ligger i detta. Inget är bättre och sämre eller rätt och fel. Nej, de här olikheterna i verksamheten kommer att finnas i framtiden också. Det vi ska göra är att hitta gemensamma beröringspunkter. Många folkdanslag har ju t.ex. numera med polskor och engelskor ur den folkliga traditionen i sin verksamhet. Viktigt är då att klargöra skillnaderna mellan de bägge områdena. För skillnad är det på en polska som vuxit fram hos folket i stugorna och en dans, som ursprungligen komponerades för att framföras på Operans scen av professionella dansare. Bert Persson har formulerat det hela i ord på ett mycket bra sätt och jag tycker det är så viktigt att ha denna skillnad klar för sig när vi jobbar att jag bad honom om tillstånd att publicera det för att alla skulle få läsa. Jag tror att om vi kan jobba utefter dessa förslag kan vi också få de bägge organisationerna Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen och alla våra medlemmar att närma sig varandra. Vad tror Ni? Läs och fundera! Diskutera! Hör gärna av Er med synpunkter!

Leif Johansson
Ordförande i Södermanlands Spelmansförbund

Synpunkter på folkdans contra folklig dans

Sedan 70-talet har folkdansrörelsen varit splittrad i flera olika falanger. Två av de största har varit dels den som varit för den komponerade folkdansen och dels den som omhuldat den folkliga dansen. I början var det många uppslitande konflikter, som ledde till att s.k. fria grupper bildades. Grupper, som lämnade Svenska Ungdomsringen. Med tiden har konflikterna ebbat ut och många folkdanslag har numera danser från båda grupperna i sin repertoar. Detta är något som jag i dagsläget anser att både folkdanserna och den folkliga dansen har förlorat på. **VARFÖR?** Det man har glömt att göra är att definiera de grundläggande skillnaderna mellan folkdanserna och den folkliga dansen, och då menar jag inte den skillnad, som oftast nämns i resonemangen; Folkdans = komponerad dans, Folklig dans = traditionell dans. Nej, jag menar dansernas funktion och vilka normer och estetiska krav, som är förknippade med dessa. För mig är det två skilda världar.

FOLKDANS: Danser, som är skapade för att framföras på scenen inför en publik. De har också sin grund i 1800-talets balettvärld. Med detta följer att danserna är anpassade efter de krav, som framförandet på en scen ställer; Exakthet, variation i formationer och dynamik, allt för att danserna skall bli spännande, roliga och vackra att se på. Dansaren är underordnad publiken. Publiken är den viktiga. Känslan hos publiken mycket viktig.

FOLKLIG DANS: Danser, som är till för social samvaro. I folklig tradition har "monotonin", upprepandet, varit en oerhört viktig faktor. Exaktheten har snarare gällt dansens ramar istället för detaljer. Improvisationsmöjligheter innanför traditionens ramar. Dansaren har varit den viktigaste faktorn, publiken av underordnad betydelse. Känslan hos dansaren mycket viktig.

Dessa grundläggande skillnader gör att danserna måste läras in och övas på helt olika sätt. Det är dags att söka nya metodiska vägar för att uppnå bästa resultat oavsett vilken typ av dans man väljer att ägna sig åt.

I stort sett skulle jag vilja föreslå följande:

FOLKDANS: Öva först olika delar och detaljer, t.ex. olika steg, öva stil, för att så småningom sätta ihop danserna. Dessa "detalj"övningar böra ingå i varje träningskväll. Öka kraven undan för undan! Om varje träningskväll innehåller ett pass med dessa "detalj"övningar borde det också medföra att det blir lättare att få in nya medlemmar i laget.

FOLKLIG DANS: Arbeta mycket med musiken så att dansarna blir bekanta med den. Arbeta med enkla improvisationsövningar. Arbeta med pardansteknik. Arbeta för att dansarna skall våga hålla på länge med samma sak så att dansen tränger in i kroppen. Försök att - åtminstone i början - begränsa repertoaren!

Gunnel Biskop i Finland har gett en, i mitt tycke, utmärkt definition:

* I folkdans dansar man med huvudet.
* I den folkliga dansen dansar man med hjärtat.

Bert Persson

folkdanspedagog
huvudlärare på folkdanslinjen på
Danshögskolan

Julefrid

av Bernt Olsson
Teckningar: Matts Mattson

Julkommersen har varit hård.
Nu ligger gatorna stilla.
Julefrid råder i varje gård,
i hyreshus och i villa.
Låt oss nu i tanken gå
till Parabolvägen 72.
Där lyser julegranen
snöig på altanen.

Vintern råder och flingor yr
- drar sitt barmhärtiga täcke
över plasttak och brun lasyr,
höljer altanens räcke.
kring teveantennen virvlar snön vit.
Hit skickar Teve 3 sitt skit
och detta utan ände.
Rymden är full av elände.

Treglasfönstret lyser hult
mot vandraren, snuvig och frusen.
Innanför skymtar morfars skult,
som speglar stjärnan och ljusen.
Julvisor minns han och bibelord,
högtid och lekar och smyckade bord.
Han har i drömmar domnat
och framför teven somnat.

Husfar själv, så mätt och varm,
i skinnsoffan Hollywood vilar,
men barnen än under stoj och larm
leker med monster och bilar.
Lutfisksås på pappas slips.
Barnen har ätit korv och pommes strips,
ty julens gamla rätter
de föga värdesätter.

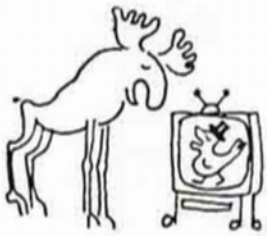

Ute i skogen den stolta älg
skrider bland frostiga tallar.
Inne råder Sankt Disney's helg.
Mor går i köket och trallar.
Flyttar på tomte och julebock.
P3 spelar sin julnattsrock.
Toner från kändisvärlden
svävar kring gröten på härden.

Kökets quartzur begynner så
midnattstimmen att visa.
- Skynda er, ungar! Ni måste gå
och lägga er, Kent och Lisa!
Snart vilar lillan i mjuk trikå
på Sleepytime-kudden med Garfield på.
Stilla ögonen sluter,
kramar sin nalle och njuter.

Om skator som fryser och pepparkorn
sjunger mormor för Pelle.
- Nej, inte katter med silverhorn!
Sjung om Ghostbusters i ställe'!
Lillebror har ock en dröm -
äckliga monster som går med ström,
Turtles och Insiders,
Batman och Dino Riders.

Knappt ett ljud i rymden hörs.
Stilla månan skrider,
men Masters of the Universe
bortom solen strider.
Kent fått He-man, som han såg
i Brios Skojtajm-katalog.
Var masters-figur han känner.
De är hans bästa vänner.

Gyckelbilder, sång och prat
etervågorna sänder
till var teveapparat
i alla jordens länder.
Man kan ock på video se.
Far har lånat Rocky 3.
Tänder cigarretten,
hämtar filmkassetten.

Far är pank. I går de gick
sista shoppingrundan.
Freestylen för lillans blick
fick han gömma undan.
När de fikade sa Kent:
- Far, jag vill bli Konsument!
Teverutan blänker.
Pappa sitter och tänker:

- Joystick (vad är det för nåt?)
Etthundrasjuttionio.
Grabben hockeygrejor fått -
fjortonhundratio.
Täckjacka med Qualofill.
Lillan fått en Barbie till.
Morgonrock av siden.
Sweatshirt: Touch of Sweden.

Stickersalbum i en vrå,
Heart Family vid granen,
My Little Pony vid krubbans strå,
välfriserad i manen.
Toyland, Toyman, Scanditoy
lära barnen med sitt skoj
att i lek och drömmar
följa modets strömmar.

Vinternatt! O, flingor yr
kring teakport, kvast och trappa!
Mor vilar, trött av allt bestyr.
I fönstret skymtar pappa.
Mor lagt sig ner, så trött och mild
på lakan med Mike Jackson's bild.
Hängt sitt frotté-set på kroken,
läser i julklappsboken.

Före jul, med fiken hög,
i Bokspegeln de blickat
- och julafton varann försåg
med böcker, som Bonniers skickat.
Mamma läser Mary's chans
och Daisy och Scruples av Judith Krantz.
Men Collins, brukar hon tycka,
är hennes största lycka.

Med sitt grogglas pappa ser
action-filmen lida.
Mamma somnat. Barnen ler,
drömmar för dem vida.
Alla nallar i Care-a-lot
vakar att barnen sover gott.
Slumrar gör Sindy kära
i sitt Dream-room skära.

Mätarskåpet! Vem är där,
klädd i toppig luva?
Det Rydbergs gamle tomte är,
som försöker skruva
ur en propp. Han ilsket går,
ett Pet-monster på käften slår.
Skakar hår och hätta,
gillar inte detta!

Rydbergs tomte gör en kupp
mot elektroniken.
När familjen vaknar upp
blir man nog besviken.
Video och tevespel -
på alltsammans är det fel.
Vad kan felet vara?
Det är tomten bara.

Inte kan han så stort förmå
- marknadskrafter kan mera -
ändå måste de tomtar grå
bråka och protestera.
Modetrams och svengelskt larv
ger vi våra barn i arv.
Snösprejen glittrar och blänker.
Gubben grubblar och tänker.

Misslynt öppnar han dörrn på glänt.
- Slut med folkkulturen!
suckar han, men det aldrig hänt
att tomtar glömt bort djuren.
Matar först katten, när han går ut.
(Whiskas från Master Foods var slut.)
Månen vänligt i natten
ler mot tomten och katten.

Wärmlänningarne — en reflexion

Vad spelades för musik på 1840-talet?

En bra fråga - lätt att ställa, men svår att få svar på. Man kan gissa eller titta i notskrifter. Man kan ana att dåtidens folklustspelsförfattare/-kompositörer inspirerats av dåtidens populärmusik (=vår folkmusik) men även av dåtidens föreställningar om ännu äldre musik och dans. Men bara inpirerats, för det känns också tydligt att musiken och dansen har omarbetats, stiliserats och arrangerats för att passa ■■ professionella dansare i Operans balettkår. Dåtidens nationalromantiska strömningar syns tydligt i spelet, eller är det kanske t.o.m. så att dessa verk uppkom tack vare nationalromantiken?

Det finns tre (3) danser, välkända inom Svenska Ungdomsringen, som är komponerade just för folklustspelet Wärmlänningarne. De har tagits upp och förvaltats av folkdanslagen. De danser jag tänker på är "Skrälåt", "Halling" och "Jössehäradspolska". Att danserna har inspirerats av befintliga danser i Värmland från den tiden är helt klart, även om man lagt större vikt vid de olika momenten än vid karaktären och och dansglädjen. Det sägs att F.A. Dahlgren var en skicklig Jössehäradsdansare på sin tid och det syns tydligt att han har haft ett brett amterial att utgå från då han gjort danserna. Man kan kanske t.o.m. tänka sig att han har tagit speciell hänsyn till de dansare, som i första hand skulle komma att uppföra stycket; Operabalettens dansare. Han har utgått från vad just de är bra på och tagit med mycket av de delarna och mindre av de moment, som kräver lång och idog pardansträning. Höga ben och hopp både var och är de säkerligen bra på att utföra, men ställ dem två och två på ett dansgolv och spela en polska.....!

Vad gäller Jössehäradspolska och Halling tvivlar jag inte på att de endast har stiliserats och omarbetats för scenen, medan Skrälåt mera känns som ett hop-plock. En dans längre bort från den folkliga dansens monotoni och upprepning. Alla danserna finns beskrivna i den s.k. "Gröna boken", där det också finns en del knapphändig, övrig upplysning om danserna. Eftersom danserna är mer stiliserade än nykomponerade vore det väl naturligt att man också haft kvar så mycket som möjligt av den ursprungliga musiken. Nog har Dahlgren inspirerats, men desto mer omarbetat och arrangerat för orkester, säkert även här med tanke på ett framtida framförande av musiker på Kungliga Operan; Hovkapellet.

Det sägs också att balettmästare Anders Selinder anlitats för att skapa Skrälåt för Wärmlänningarnes räkning. Det kan ju förklara lite av funderingarna kring denna dans ursprung.....En balettmästare med endast visioner om vad folklig dans är, borde ha svårt att få med karaktär och lokal särart. Det gläder ett folkmusikaliskt hjärta att få del i och av en uppsättning där man plockar fram den folkliga prägeln genom att använda sig av både "riktiga" spelmän och av "vanliga" dansare. Handlingen känns till och med som en verklig händelse när stämningen och känslan speglar lite av livet, som det borde ha kunant te sig åren innan F.A. Dahlgren fick idén till Eriks och Annas öden.

Förhoppningsvis är vi på väg tillbaka eller på väg till att även vi svenskar vågar stå för våra rötter och vårt musiklaliska ursprung. Att man inte behöver rätta till och "förfina" för att vår kultur skall duga. Våga acceptera och våga se skönheten, höra det speciella och unika med vår egen tradition.

Petra Molin, Huddinge
Folkdanspedagog

- Det gläder ett folkmusikaliskt hjärta att få ta del i och av en uppsättning där man plockar fram den folkliga prägeln genom att använda sig av både "riktiga" spelmän och av "vanliga" dansare, skriver Petra Molin i sin artikel om Wärmlänningarne - en reflexion.

Sorundakorgen åter i ropet

Hantverk skall bevaras till varje pris. Så resonerar man inom Sörmländska Ungdomsringens slöjdsektion. Ett par gånger varje år - höst och vår - är det sammandragning på Vårdingeskolan utanför Gnesta. När vi besökte skolan sista veckohelgen i oktober gällde det tillverkning av korgar - Sorundakorgen - närmare bestämt.

17 idoga kvinnor och män, samtliga i mogen ålder gick till verket med stor och sammanbiten energi.

- Vi som deltar i kursen skall föra med oss våra kunskaper till våra respektive hemtrakter, sa Gunnar Andersson, som tillsammans med Asta Hoflin, Janne Kjellström och Stig Axelsson placerats i slöjdsektionens styrelse.

- För oss är det viktigt att få utnyttja Vårdingeskolan för vår kursverksamhet. Här finns allt som behövs.

Skickliga hantverkare har funnits sedan urminnes tid, men i samband med industrialismens genombrott i mitten av 1700-talet inleddes en utveckling som, tidigare i vissa länder, senare i andra, gav många hantverkare en nådastöt.

Många av SÖRMLANDSLÅTENS läsare drar sig säkert till minnes hur man talade om lärlingar och gesäller.

Gesällvandringen uppmuntrades - en sed som vann allmännare insteg först mot medeltidens slut.

Avsikten var då att ge gesällen tillfälle att förkovra sig och samla nyttiga erfarenheter i främmande städer och länder.

Särskild vikt fästes vid de prov som krävdes för förvärv av mästerskap och inträde i ämbetet.

Den kursverksamhet som Ungdomsringens slöjdsektion anordnar kan till viss del påminna om gesällvandringar.

- Vi kan glädjas åt mycket duktiga ledare som kan konsten att undervisa, sa Asta Hoflin, som vi besökt tidigare. Såväl Janne Kjellström som Gunnar Andersson och Stig Axelsson har tidigare deltagit i rikskurser. Sitt kunnande har de tagit med sig hem till distriktet.

Asta Hoflin kan för sin del blicka tillbaka på ett årtionde i den Sörmländska Ungdomsringens slöjdsektion.

Det är en imponerande samling vackra hantverksalster som vuxit fram under hennes händer.

Ett litet smakprov: Där finns skedar och slevar, svepaskar - sådan som förr användes "när folk gick till kyrkan". I asken förvarades psalmboken, kanske också någon smörgås om det var långt till Guds hus.

Om vi fortsätter vår husesyn " hittar" vi ostformar, spånkorgar, karvsnitt, vackra handvänliga knivskaft och mycket annat.

- I Ungdomsringens slöjdsektion går vi in för att slå vakt om det gamla, sa Asta Hoflin. Tyvärr saknas det lokaler på allt för många platser inom distriktet. Det bromsar vårt lokala arbete.

Innan vi bryter upp kommer ett verkligt "russin" fram bland alstren.

Det är en nyckelharpa med fin utsmyckning som byggts av Asta Hoflin.

- Vi var nio stycken i Strängnäs som byggde nyckelharpor, berättade Asta Hoflin. Nu hoppas jag att det skall bli någon kurs så vi får lära oss att spela.

Carl-Gustaf Ohlsson

Flitens lampa i Vårdingeskolans slöjdlokal när 17 deltagare gav sig i kast med Sorundakorgen.

Asta Hoflin är en av de aktiva i Sörmländska ungdomsringens slöjdsektion.

Uno Stallarholm och Gubbarna

Valsöndagen för sex år sedan bjöd Strängnäs museum på "Valfri underhållning"; ursprungstanken var att publiken skulle få välja mellan t.ex. flera föredrag med ljusbilder. Nu blev det inte så; programmakarna valde själva och bland det som bjöds var en av Arne Lundhs s.k. bandföreläsningar, d.v.s. en diabildserie med tillhörande ljudband. Den här handlade om konstnären Uno Stallarholm; bilderna föreställde till största delen hans konstverk och ljudet bestod av en intervju där han mestadels berättade själv.

Jag hade aldrig hunnit se bilderna innan vi drog igång visningen. Plötsligt dök en vacker bild av en spelman upp på duken.

"Granebergarn var bonde i Graneberg, eller Granhagen som det ursprungligen hette", kommenterade konstnären. **"Han var något av en filosof, musiker och matematiker. Jag har många porträtt av honom. Han spelade och komponerade egna låtar, spelade ofta på dansbanor och fester i Dalkarlbacken. - 'Dom kommer och hämtar i bil, men det går för fort. Kroppen och fiolen står nog nere i Dalkarlbacken men det är liksom om själen sutte kvar uppe i dynghögen ändå'."**

Samma spelman fanns på en gruppbild: **"Där sitter han i min ateljé och spelar. En dalmas och en brorson till Granebergarn sitter och lyssnar."**

Det där gav mig ingen riktig ro. Vem var Granebergarn? Ett samtal till Uppsala gav snabbt besked - nämligen till Lars-Erik Larsson, vars stora biografiska material om sörmländska spelmän ser ut att få förbli otryckt, vilket ju är synd och skam. Granebergarn hette August **Hilmer Edlund**, han var född 1881 och bodde i hela sitt liv i Graneberg i Ytterselö socken.

Sedan följde ett idogt ringande härs och tvärs i Sörmland för att få reda på mera. Kvar i Graneberg strax utanför Stallarholmen bor Hilmer Edlunds dotter, Hjördis Kjäll. Henne fick jag träffa och hon kunde berätta om fadern och om andra spelmän som han brukade spela ihop med.

Hilmer Edlund kunde noter. Han var ett original på sitt sätt, berättar ett gammalt tidningsklipp, med minne för gamla melodier och självlärd matematiker. Någon annan har sagt att han löste fjärdegradsekvationer. Han hade lärt sig spela fiol vid 14-15 års ålder, dels av klockare Lagerström i Toresund, dels av en musikdirektör, vars namn dottern inte kommer ihåg. Han lärde i sin tur en del grabbar spela. Somliga gick det bra för, andra lyckades inte lära sig. På gården finns en handskriven notbok, som är försedd med Hilmer Edlunds namnteckning och årtalet 1904. Hjördis betraktar den som "ett enda sammalsurium", den är skriven med en annan handstil än faderns men "den brukade far titta i". Att innehållet är ett sammelsurium är sant; det mesta är konstmusik från Marseljäsen till psalmer, men där finns också några polskor. Handstilen är driven - men frågan är vem som kan ha skrivit den? På frampärmen sitter nämligen också en etikett från Oskar Eriksons Bok- och Pappershandel, en firma som får detta namn och denne ägare först 1902. Det finns inte utrymme för något längre spelmansliv före Granebergarn - kan det vara någon av hans lärare som har skrivit ner en repertoar åt honom?

Men det räckte inte med Granebergarn. En annan bild, ett rent porträtt, kommenterade Uno Stallarholm så här:

"I Mervalla bodde en bonde, Axel i Mervalla eller Mervalln. Han spelade fiol efter gehör, många gamla låtar som nu är glömda. Han kunde sitta ute i en backe på vårkvällarna och spela på näverskiva. Han är borta nu sen många år."

Mervalln
Etsning av Uno Stallarholm 1938.

Mervalln hette Axel Eriksson. Han var gift med en moster till Hilmer Edlund. Han sekunderade för det mesta, och följaktligen är det ont om låtar efter honom. Jag trodde i min musikaliska oskuld att han **satt** på näverbiten och spelade fiol, men fick veta att det var så att han behärskade den gamla konsten att spela på näverlapp!

Granebergarn spelade ofta ihop med Anders i Valla (**Anders Jansson**) och hans bror Erik i Nergårn (**Erik Jansson**). De bodde i Tuna, som är namnet på kyrkbyn i Ytterselö. Jag träffade Eriks dotterdotter Ruth Wester i Tuna, och hon har också berättat en hel del av vad hon minns.

Anders' och Eriks far Jan Andersson dog ung. Modern var färgstark; hon hette Sofia och kom från Storgårn i Tuna. Den gården byggdes när hon var ung flicka, och då hantlangade hon. Hon blev osams med prästen och bildade själv en missionsförening.

Erik var äldst, han var född 1846, men det var Anders som först började spela. Sen tyckte Erik att det såg roligt ut och köpte en fiol när han kom till stan. I början vågade han inte visa den för modern. "På Heds tid" spelade man fiol i kyrkan. Anders spelade ihop med klockare Gustafsson, och klockarn tecknade upp.

Bröderna Anders och Erik spelade ihop på söndagarna när de hade varit i kyrkan. En som hette Dahlberg kom från Dalarna när skolan byggdes. Han lärde Eriks dotter spela gitarr, och hon sjöng sedan i kör med baptisterna utan att tillhöra församlingen. När Anders i Valla dog 1934 satt den gamle Erik i Nergårn på en stol i kyrkan och sjöng psalmer på begravningen.

Det har funnits ytterligare en Erik i Nergårn, **Erik Falk**, född 1911 och död på 1970-talet. Enligt systern Ruth hade han näst intill absolut gehör och gav sig på alla instrument han såg; mest fiol men också dragspel och piano.

(- Va? Spelade klockare Gustafsson fiol?? Han spelade väl bara orgel? säger en av de äldre selaöbor jag har pratat spelmän med.)

Det har funnits en inspelning med Granebergarn, gjord av en granne men olyckligtvis bortspelad. Där berättade Edlund om Anders i Valla och spelade en del låtar efter honom.

En annan spelman som Granebergarn spelade ihop med var **Gustav Andersson** från Håsta kvarn. På Selaön och inom familjen kallas han Mjölnar-Gustav; annars tycks han vara mer känd som Lille-Gustav. Han hade lärt sig bl.a. av Anders i Valla. Han flyttade, först till Husby i Aspö socken, sedan till Eskilstuna, men kom då och då cyklande eller senare mopedande till Selaön för att spela. Mjölnar-Gustavs söner bytte namn till Rydensjö och spreds i Sörmland. En av dem, Holger, spelade själv som pojke och var, 15 år gammal, med fadern på spelmansstämma i Malmköping 1938. Men när pappan skulle lära honom noter räckte lusten inte riktigt till utan han slutade.

Mjölnar-Gustav spelade också ihop med en skräddare **Serrander** i Södertälje. För övrigt åkte han land och rike runt på spelmansstämmor. Han hade med sig sovsäck och sov under en gran eller var det föll sig. Han gav sig aldrig ut utan fiol - då var han "ensam". På cykel- och mopedresor hade han fiolen på ryggen väl inbäddad i regnskydd utanpå det vanliga fodralet.

Det fanns fler spelmän på Selaön. Brorsonen på Uno Stallarholms gruppbild hette **William Edlund** och spelade också, men "han var mera amatör på fiol". Han var en grann karl som kallades "Shahn" eftersom han såg ut som shahen av Persien, men han dog innan han fyllt femtio. Williams far **Alfred Edlund** spelade också en del hemma.

Granbergaren spelar i konstnärens ateljé
Teckning av Uno Stallarholm 1956.

Granbergaren spelar
Teckning av Uno Stallarholm 1959.

I Valla bodde en spelman som hette **Harald Eriksson**, något decennium yngre än Granebergarn. Han bytte namn till Eyron - och hans son Jan är som bekant pianist.

Vad kan det då finnas kvar av den musik som de här gubbarna spelade? Flickorna, Hjördis i Graneberg och Ruth i Tuna, lyssnade mycket och tydligen gärna, men att de skulle ha spelat fiol och fått låtarna i arv var tydligen otänkbart.

Olof Andersson har intervjuat Mjölnar-Gustav och nedtecknat ett antal låtar som han i sin tur hade efter Anders i Valla och ett par efter en Axel Eriksson i Ytterselö, vilket rimligtvis bör vara Mervalln. Detta låtmaterial finns i den gula stencilupplaga av Olof Anderssons arbete som de flesta spelmän i Sörmland känner till.

Några polskor ur Granbergarns notbok
Tillhör Hjördis Kjäll, Stallarholmen.

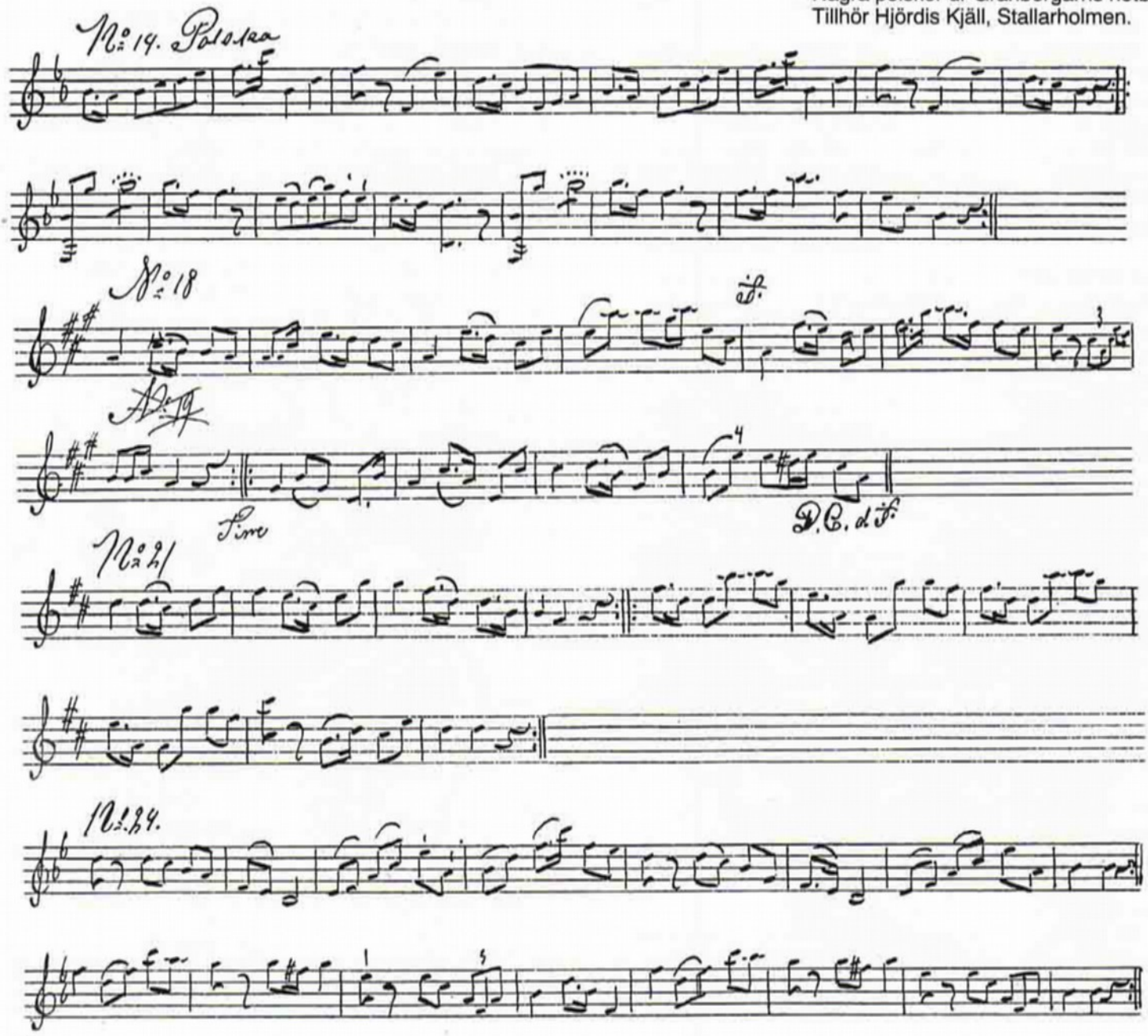

Mjölnar-Gustav gjorde för övrigt egna låtar, som kan återfinnas såväl i hans egen musikaliska kvarlåtenskap (som numera tillhör Rekarne Folkdansgille) som i Granebergarns efterlämnade noter.

Slutligen finns det en polka som heter "Granebergarn", men den är gjord av **John Weiland**, som var gift med ett syskonbarn till Hilmer Edlund - den finns tryckt och med upphovsåret 1948.

Detta är ju bara några lösrivna maskor ur det folkmusikaliska nätverk som täcker Sörmland. Men förhoppningsvis passar de någonstans och kan knytas ihop med andra minnen och hågkomster. Och långtifrån alla spelmän har fått en så **vacker** dokumentation som Granebergarn och Mervalln fick av Uno Stallarholm!

KERSTIN PETTERSSON

TILL FRU KARIN STALLARHOLM RIKTAR REDAKTIONEN FÖR SÖRMLANDSLÅTEN ETT VARMT TACK DÅ HON HELT KOSTNADSFRITT STÄLLT TECKNINGAR TILL VÅRT FÖRFOGANDE.

Faktaruta om Uno Stallarholm:

UNO JANSSON föddes 1894 i Ytterselö. Han var bondson och fick efter faderns död 1911 sköta föräldragården på Selaön. Men han studerade samtidigt konst och gick i början av 20-talet på Konsthögskolan. Det var där han fick namnet STALLARHOLM av en lärare som inte kunde komma ihåg sina elevers namn men däremot mindes varifrån de kom.

Vid sidan av ett "vanligt" men karakteristiskt måleri var han mycket flitigt verksam som bok- och tidningsillustratör och de flesta har sett hans bilder någon gång. Han intresserade sig för en försvinnande lantlig miljö, skriver Sven Sandström om honom i Svenskt Konstnärslexikon; han "skapade ... en ganska säregen syntes av fornnordisk myt, gammalfolklig övertro och av svett och smorläder ångande samtidsbild".

Så mycket svett och smorläder är det inte i bilderna på Granebergarn och Mervalln; här skildrar han vänligt men bestämt sina grannar, människor som han antagligen känt i hela sitt liv.

Faktaruta om källmaterial mm:

Denna artikel bygger på samtal 1985 med Hjördis Kjäll, Graneberg, Stallarholmen, Ruth Wester, Tuna, Stallarholmen, Eric Rydensjö, Eskilstuna och ytterligare flera personer som haft kompletterande upplysningar.

Civ.ing. Arne Lundh, Strängnäs, har gjort en rad s.k. bildföreläsningar; den med Uno Stallarholm är från slutet av 1960-talet. De kan lånas på biblioteket i Strängnäs.

De spelmän som nämnts under dessa samtal och av Uno Stallarholm är följande:

Granebergarn - Hilmer Edlund i Graneberg, Ytterselö, f.1881
Mervalln - Axel Eriksson i Mervalla, Ytterselö. Han var en gammal man 1938, när Stallarholms etsning gjordes.
Mjölnar-Gustav eller Lille-Gustav - Gustav Andersson från Håsta kvarn, Ytterselö, f.1883
Erik i Nergårn - Erik Jansson, Tuna, Ytterselö, f.1846
Erik i Nergårn - Erik Falk, Tuna, Ytterselö, den föreg:s barnbarn, f.1911
Anders i Valla - Anders Jansson, yngre bror till Erik Jansson
Klockare Gustafsson i Ytterselö, verksam samtidigt med bröderna Jansson
Alfred Edlund - Granebergarns bror, fick troligen överta gården efter Mervalln
William Edlund - Alfreds son
Harald Eriksson (senare Eyron), Valla, Ytterselö, f. på 1890-talet (?)
John Weiland, ingift släkting till Granebergarn, ofta hörd i radio på 40-talet

Medlemsmärken!

Snygga medlemsmärken i brodyr eller emalj skall inte kosta skjortan! Vi tillverkar Ditt märke precis som Du vill ha det.

*** Låga priser! * Hög kvalitet! * Inga verktygskostnader!**

Vi säljer även 21- och skraplotter till lågpris!

EXCENTRIC AKTIEBOLAG

08-99 91 90, Box 2041, 125 02 Älvsjö

Kom ihåg våra fonder

Folkmusikfonden

Gustav Wetter Minnesfond

Pg 71 55 33-6

Carl-Gustaf Ohlsson

4 500 besökte Säfstaholm och såg Folkdräkter i konsten

-Vår största satsning hittills. Själv hade jag hoppats på 5 000 besökare. Det blev 4 500, säger kulturchefen i Vingåker, Lars Furborg, som slutord efter sommarens utställning, "Folkdräkter i konsten" som anordnades på Säfstaholms slott.

-Redan nu förbereder vi nästa års konsthändelse. Den går under arbetsnamnet "Svenska män och kvinnor" , med konst skapad av Vingåkersfödde Bernhard Österman, (1870- 1938).

Det vilade något av andakt över Säfstaholms slott och i de slottssalar där 1991-års konstutställning anordnades.

Flera av konstverken var starkt föranlade till bygden.och målades på uppdrag av excellensen Gustaf Trolle-Bonde.

När SÖRMLANDSLÅTENS medarbetare besökte utställningen hördes många tacksamhetens ord till de framsynta kvinnor och män, som på olika sätt bidragit till att det ärevördiga slottet kan gå en ny renässans till mötes.

" 1800-talets glans förbyttes i en dyster nedgång, erinrade Lars Furborg i ut - ställningskataglogens förord.

" Åren 1912- 20 tömdes slottet på allt. Under några år var byggnaden helt öde."

1967 kom den vändning som många kulturvänner väntade på. Då förvärvade Vingåkers kommun slottet.

Ett par från Österåker. Mannen med skinnbyxor, filthatt och väst, kvinnan i halvdräkt med livstycke, kjol och förkläde.

I samarbete med Södermanlands museum genomfördes en omfattande inre restaurering åren 1987-88.

- Genom samarbete med museer och en - skilda har första steget tagits för att åerställa en del av säfstaholmssamlingen, säger Lars Furborg. Kommunen har även inrättat en fond i syfte att återköpa konst som tidigare ingått i samlingen.

FLERA LÅNGIVARE

En konstutställning av den omfattning som nu anordnades hade inte varit möjlig utan långivare.

Där fanns Nationalmuseum, Stockholm, Göteborgs konstmuseum, Nordiska museet i Stockholm, Södermanlands museum, Dalarnas museum, Malmö museum, samt privata ägare.

-Det finns all anledning att framföra ett varmt tack till alla som bidrog på olika sätt så vi kunde genomföra utställnigen, säger Lars Furborg.

-Då inkluderar jag museer och privata långivare, sponsorer, Vingåkers kommuns ledning och alla medarbetare.

En recension av alla de konstverk som fanns till beskådande skulle föra allt för långt.

Det räcker med några få ord nämligen "Det mesta av det bästa".

Vi ska dock berätta i korthet om de konstnärer som var representerade och här följer de i bokstavsordning:

NILS ANDERSSON, (1817- 1865). Född i Kettilstad, Östergötland. Studier vid akademin i Stockholm samt utlandsstudier i Paris.

CARL STEPHAN BENNET, (1800-1878). Född i Lyngby, Skåne. Studier i Italien.

ROBERT WILHELM EKMAN, (1808-1873). Född i Nystad, Finland. Studier vid akademinn i Stockholm hos J G Sandberg. Sjuårig sti-

Figurerna på skänken tillverkade av Vingåkers egen "dödehultare", Oskar Wall, (1872-1948).

Johan Gustaf Sandberg: Midsommardans på Säfstaholm.

pendiatvistelse i Frankrike, Italien och Tyskland.

PEHR d ä HILLESTRÖM ,(1732- 1816). Född i Väddö, Uppland. Studier hos Tarval och Hårleman samt akademin i Paris.

NILS JAKOB KULLE, (1838- 1898). Född i Lund. Studier vid akademin i Stockholm.

AMALIA LINDEGREN, (1814- 1891). Född i Stockholm. Studerade kort tid vid akademin och fick som första svenska kvinna resestipendium för studier i bl a Paris.

BENGT NORDENBERG,(1822-1902). Född i Jämshög, Blekinge. Studier vid akademin i Stockholm och från 1851 i Düsseldorf där han sedan huvudsakligen var bosatt till sin död.

JOHAN GUSTAF SANDBERG, (1782- 1854). Född i Stockholm. Antogs som 12-åring vid akademin i Stockholm.

JOSEPH MAGNUS STÄCK, (1812-1868). Född i Lund. Studier vid akademin och resestipendium till Tyskland, Italien, Frankrike och Holland .

SAMUEL UHRDIN, (1886- 1964). Född i Siljansnäs, Dalarna. Studier vid akademin och resestipendium med studier i Holland, Belgien och Frankrike.

JOSEPH WILHELM WALLANDER, (1821-1888). Född i Stockholm. Studier vid akademin i Stockholm samt i Düsseldorf, Paris och Italien.

KILIAN ZOLL, (1818-1860). Född i Hyllie. Skåne. Studier vid konstakademierna i Stockholm och Köpenhamn. Vistades flera år i Düsseldorf.

ANDERS ZORN, (1860-1929). Född i Mora. Studier vid konstakademin. Från 1881 till mitten av 1890-talet var han mestadels verksam utomlands.

En intervju med Jozsef Simo

En vinterkväll för några år sedan hade Flens kulturnämnd och Nya Tungomålsgillet anordnat en "ungersk afton" på biblioteket i Flen. Robert Måshult, själv av ungersk börd, var kvällens föredragshållare och hade mycket intressant att berätta om folkvandringar, språk och kultur. Ungersk folkmusik och dans hörde också till programmet.

En liten, mycket välpackad folkvagn med sommardäck och basfiol på taket anlände i det snöslaskiga väglaget. Det var folkmusikgruppen **Barozda** med många instrument, som de packade upp och stämde. De inledde programmet, och publiken var med - för det är tryck i låtarna, det vet alla som har hört den här gruppen. Dansarna - Maria och Alexander från Stockholm - hade råkat ut för trafikproblem och kom sent - något som de snabbt vände till sin fördel, när de bara kastade väskorna ifrån sig och gjorde en strålande uppvisning med ytterkläderna på. Man får inte vara omöjlig! Sedan var humöret på topp, och det blev en minnesvärd ungersk afton på Flens bibliotek.

Det här är en av mina minnesbilder av dessa ungerska folkmusiker, som dväljs mitt ibland oss här i Sörmland. De förvaltar en rik musikalisk tradition, som de studerat noga, både teoretiskt och praktiskt, och de har umgåtts flitigt med traditionsbärare i sin hembygd, där musiken och dansen ännu lever. För närvarande består gruppen av tre medlemmar:

Imre Bokor studerar musik i Stockholm, **Lajos Toro** arbetar som pianostämmare, bl. a., och **Jozsef Simo** är musiklärare i Eskilstuna.

Jag åkte hem till familjen Simo en kväll i somras och gjorde för Sörmlandslåtens räkning den intervju som här följer:

- Vad menas med "Barozda"?

- Namnet betyder "plogfåra" - det är de ungerska böndernas musik vi sysslar med. Jag var själv med när gruppen bildades, och det skedde 1977 i Csikszereda i Transsylvanien i nuvarande Rumänien. Området har tidigare hört till Ungern men hade en rätt självständig ställning. De etniska förhållandena har varit komplicerade, men den ungerska kulturen har behärskat Transsylvanien i tusen år.

- Hur kom det sig att ni bildade den här gruppen?

- Vi gick på musikhögskolan, och vår musiksmak var inte speciellt eller enbart inriktad på folkmusik. Men vi hade en lärare som varit elev till Zoltan Kodaly, och han övertygade oss om att den enda rätta vägen till musiken går genom folkmusiken. Det var inte så att han skulle göra oss till folkmusiker, nödvändigtvis, men skall man bli musiker överhuvudtaget, menade han, så måste man ha gedigen kunskap om folkmusiken; man måste kunna spela eller sjunga folkmusikaliskt och ha så stor repertoar som möjligt med sig i bagaget.

Och det här är vad jag själv tycker också. Man måste kunna sitt musikaliska modersmål. Utan den grunden har man ingenting att bygga vidare på.

Det här synsättet har blivit gängse i hela Ungern och i ungerska delar av Rumänien - även i vanliga skolor. Man börjar med barnvisor - d.v.s. folkvisor - och tränar upp ett musikaliskt modersmål. Man bildar barnkörer och dansgrupper; dansen är lika viktig.

I högre musikundervisning får man mycket grundliga folkmusikaliska kunskaper - både praktiskt och teoretiskt.

Den levande traditionen fanns dessutom runt omkring oss. Man behövde inte åka långt för att hitta traditionsbärare.

- Kan du arbeta på det här sättet i Sverige?

- Det går inte på samma sätt. Det är för sent med ungdomar som är vana vid 15 tevekanaler, där bilderna flimrar förbi. Den information de får där på låt oss säga tre minuter, är oerhörd. Spännande är bara den information som växlar varje sekund. Att lyssna på en människa som sjunger en ballad i tre minuter tycker de är tråkigt, likaså att se på en dans som varar lika länge. De har inte tålamod att ta till sig folkmusiken - det händer för lite, tycker de. Vad är en ballad mot en musikvideo?!

Om man satsade mycket på folkmusiken, skulle man kanske kunna ändra på det här, men det gör man inte - det blir bara fler och fler musikvideor i stället. Ungdomarna har egentligen ingenting att välja på.

I Ungern och Transsylvanien har den medvetna satsningen burit frukt. Det finns en gammal tradition med danshus ute i byarna. Den har man överfört till städerna, där de ungdomar som av olika skäl inte vill gå på disco kan gå ut och roa sig med folkmusik i stället. På danshusen kan man ragga upp tjejer och träffa killar precis som det brukar gå till på danslokaler. Skillnaden är att man sjunger och dansar de traditionella visorna och danserna - och det här mår ungdomarna jättebra av.

Danshusen har blivit en så stor succé att massor av ungdomar från hela Europa kommer dit för att lära sig - dans och musik, förstås, men också hur man gör för att anordna och administrera danshus. Även svenskar kommer dit.

Det borde gå att skapa en liknande institution också på andra håll i Västeuropa - men då måste man satsa medvetet i grundskolan för att ge barnen ett musikaliskt modersmål, annars går det inte. Det går inte om man hämtar alla musikaliska intryck från teve och liknande. Men det tar tid - börjar man medvetet nu, kommer kanske frukterna om 50 år. Lärarna måste utbildas först, sedan måste de lära barnen, och sedan måste barnen växa upp med den här traditionen. De som har hand om kulturen borde ha den här visionen. Märker man inte att Sverige håller på att bli mer och mer amerikaniserat - i betydelsen kommersialiserat, alltså? Det är ju inte precis någon genuin folkkultur som kommer genom tevekanalerna.

Jag har inget emot popmusik, om den är bra, men det får inte bli bara detta!

Det svenska skolsystemet är lite för snällt. Allt måste vara roligt och lekas in. Men allt kan inte vara enbart kul; man måste ju lära för att det är nödvändigt också.

En stor fördel med Sverige är emellertid att musikundervisningen står öppen för alla. Det är fantastiskt bra, och jag vet inget annat land som har det så väl-

ordnat. Men tyvärr verkar det som om man är på väg att nedrusta musikskolan.

- Vad tycker du är det gemensamma för folkmusik i olika länder?

- Folkkulturen känner inga politiska gränser - den tar upp från alla håll, och resultatet kan bli fantastiskt bra. Samma musikaliska teman kan ha cirkulerat i århundraden bland olika folk, om de varit bra och om de haft den känslomässiga laddning som gjort att de kunnat fungera var som helst. Mycket spolas bort, men det som fungerar bäst sållas ut och blir kvar; det blir varaktigt. Hur mycket av dagens kommersiella musik blir kvar om hundra år? Säkert inte ett dugg. Och med sådan musik bombarderas vi hela tiden.

- Hur går det med den ungerska folkkulturen i framtiden?

- När det ekonomiska välståndet växer, är det risk att den dör ut. Bonden som kör sin oxe eller plöjer på traditionellt sätt - hur roar han sig? Jo, han sjunger. Det kommer han inte att göra, när han får traktor. Tänk så vackert kvinnorna sjöng, när de tvättade i floden! Kommer de att göra det vid tvättmaskinen?

- Vad skall vi göra för att rädda folkkulturen?

- Det enda är att föra in folkmusiken och dansen i förskolan - och helst ännu tidigare - så att barnen lär sig sitt musikaliska modersmål samtidigt med språket. De första intrycken är viktiga, och det gäller att vara först med de rätta intrycken. Det här gäller vilket folk som helst - det egna språket och den egna folkmusiken skall läras in samtidigt. BERNT OLSSON

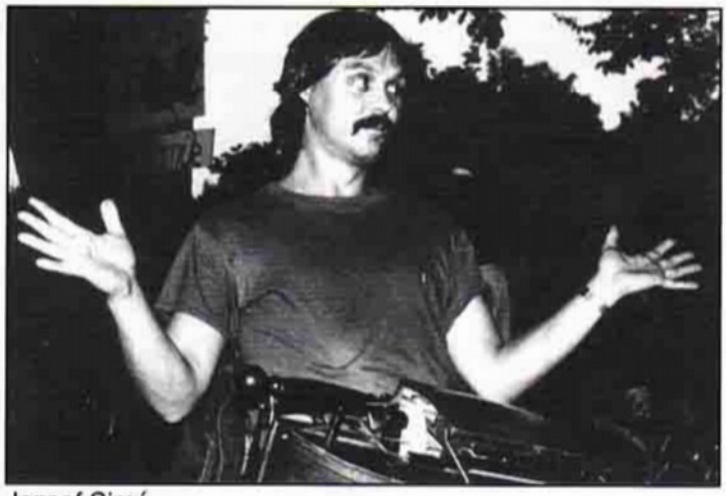

Jozsef Simó

KONTRADANSEN I SKÅNE

1 Engelskor

De första kontradanserna som kom till Skåne var engelskor. De kom hit i slutet av 1600-talet och ingick då i dansprogrammet i ett professorsbröllop. Så småningom trängde de bort möllevitten (menuetten) som var huvuddans. Engelskorna erhöll i Skåne namn efter antalet personer i varje uppställning. Musiken bestod ursprungligen av 4 takters repriser (som ofta var noterade med dubbelt notvärde = 8 takter, se nedan under 2). Tre- och sextur (=A), fyr- och åttatur (=B) dansades enligt följande:

A			B			
Tur 1 A	2x4	Stor rond		Tur 1 A	2x4	Stor rond
Refr	2x4	Figuré		Refr	2x4	Figuré
Tur 2 A	2x4	Keding			2x4	Keding
				Tur 2 A	2x4	Slängpolska

Anm: Slängpolskan dansades med hurresteg eller omd-steg "båda-höger".

2 Enkla kadriljer

Som namnet säger kom engelskorna från England. Dit reste franska dansmästare för att studera kontradans. De blev förvånade över att man där dansade med fria steg och låsta figurer, i Frankrike var det tvärt om (menuett, branle). Efter besöket i England började franska dansmästare komponera enkla kadriljer, de var i början mycket lika engelskorna, men hade fransk musik. 2/4-taktsmelodierna bestod oftast av 4 takter per repris, men noterades med dubbelt notvärde och erhöll därför 8 takter/repris. Denna typ av melodier spelades i ett tempo av 1 gångsteg/takt = 8 gångsteg/repris = 4 takter enl nutida noteringssätt. Här följer några skånska exempel:

Tur 1	2x4	Stor rond	Tur 1	2x4	Stor rond
Refr:	2x4	Figuré	Refr:	2x4+2	Keding + figuré
	2x4	Keding	Tur 2	2x4	Slängpolska
	2x4	Promenad			
Tur 2	2x4	Slängpolska			

Anm: Exemplen ovan är Skokaret och Keding. Slängpolska = "båda-höger"

3 Sammansatt kadrilj I

Kadriljerna var som synes mycket korta och kompletterades relativt snart med fler turer. Dessa turer dansades lika i alla kadriljer, det som skiljde kadriljerna åt var refrängen och musiken. Turordningen blev följande:

Tur 1	2x4	Stor rond
Tur 2	2x4	Enhandsrond med egen
Tur 3	2x4	Tvåhandsrond med egen
Tur 4	2x4	Flickomas kors
Tur 5	2x4	Pojkamas kors
Tur 6	2x4	Flickomas rond
Tur 7	2x4	Pojkamas rond
Tur 8	2x4	Korsfattningsrond med egen
Tur 9	2x4	Stor rond

4 Francaise

Under 1820-talet kom nästa fas i kadriljens utveckling. Då kom francais från Frankrike. Förändringar mot tidigare sätt att dansa kadrilj blev följande:

1. Uppställningar med upp till 50 par
2. Refrängen försvann
3. Ny musik

Uppställningar om 4 par i varje blev nu ett minne blott. Francaise kunde dansas av så många par, i samma uppställning, som dansplatsen rymde. Enligt gamla skånska notböcker dansades francaisen i 6 turer, varav sista turen oftast var en galopp. De francaiser som än i dag dansas i tradition har följande turordning:

Tur 1	Mu-	Hälsning med dambyte
Tur 2	sik	Figuré
Tur 3	efter	Dans med dam vis á vis
Tur 4	behov.	Kedja
Tur 5	-"-	Galopp
Tur 6	-"-	Avtackning

5 Sammansatt kadrilj II

Vad skedde då med de gamla 4-parskadriljerna? Jo de förändrades med francaisen som förebild:

1	Stor uppställning som i francaise
2	Ny refräng som hämtades från francaisen
3	Tur 2 (3) och 8 blev "Var med sin"
4	Tur 4 och 5 fungerade ej i stor uppställning
5	Ny musik med 8-takters repriser

Det förekom att man behöll indelning av kadriljen i premiär- (kortsidorna) och sekondsidor (långsidorna i danssalen) som i de små kadriljerna! I t ex Fälleberga börjar än idag kortsidorna, de par som dansar långs med bräderna.
(I Finland har man samma premiär- och sekondindelning, och där bibehöll man turerna 4 och 5, dock med ändrad fattning. (Flickornas och pojkarnas ronder dubblerades).
Och därmed började man dansa sammansatt kadrilj på ett nytt sätt i Skåne. Man kan säga att den nya sammansatta kadriljen blev det enklare folkets francaise!

Stor rond:

1	2x8	Fällebergakadrilj
2	2x8	Kadrilj från Toma härad
3	2x8	Kadrilj från Bara härad
4	2x8	Kadrilj från Landskronatrakten

Anm: Kadrilj från Oxie härad har ej medtagits p g a att uppteckningen är starkt förkortad, med Landskronakadriljen som förebild. För den sistnämnda finnes dock en uppteckning över ursprunglig utförande. Även kadrilj från Ekeby saknas, men den = Fällebergakadrilj!

6 Seriedans

Det var inte bara den sammansatta kadriljen som förändrades. I samband med francaisens ankomst började man också dansa de gamla kadriljerna i en serie, utan avbrott mellan danserna. Här i Skåne har vi Sveriges enda exempel på detta: Skokar, eller som Nils Månsson Mandelgren 1865 noterade: Skokaret eller Göda-Turen, som består av tre enkla kadriljer, Skokar, Keding och Gödaturen, som sammansatts till en enhet.
Intressant är också att både keding och gödaturen inleds som tur 2 i Skokar, med omsvängning på plats. På Jylland, där det också var vanligt att dansa många kadriljer i en serie, började varje ny dans med stor rond.

Helsingborg 1991-10-01/Börje Wallin

Ps
Men har sammansatta kontradanser dansats i Skåne? Vi har t ex en engelska, Klapperstycket (Fyrtur från Luggude härad) som är sammansatt: 1 Rond, 2 Högerhandskors, 3 Tumgreppskors, 4 Dubbel ringfattning. Av turer i kadriljer finnes följande omnämnda fr Bjäre hd: Flickornas och pojkarnas rond samt d:o med korsfattning, den sistnämnda dansades ej vid stora uppställningar. Dessutom finnes i t ex Skokar omsvängning med egen. Vi har således i princip alla turer omnämnda men saknar konkreta uppteckningar, men fortsätt sök!
Ds

Här följer några notexempel:
Exempel på noteringssätt för sammansatt kadrilj I från Bornholm: Ryggjaturn (sid 48 i Bornholmshäftet), men kunde lika väl vara en avskrift av Skokar i Gröna boken (jmf med Skokars fyra sista repriser = Gödaturens melodi). Tempoangivelse för Ryggjaturn: MM ♩ = 72

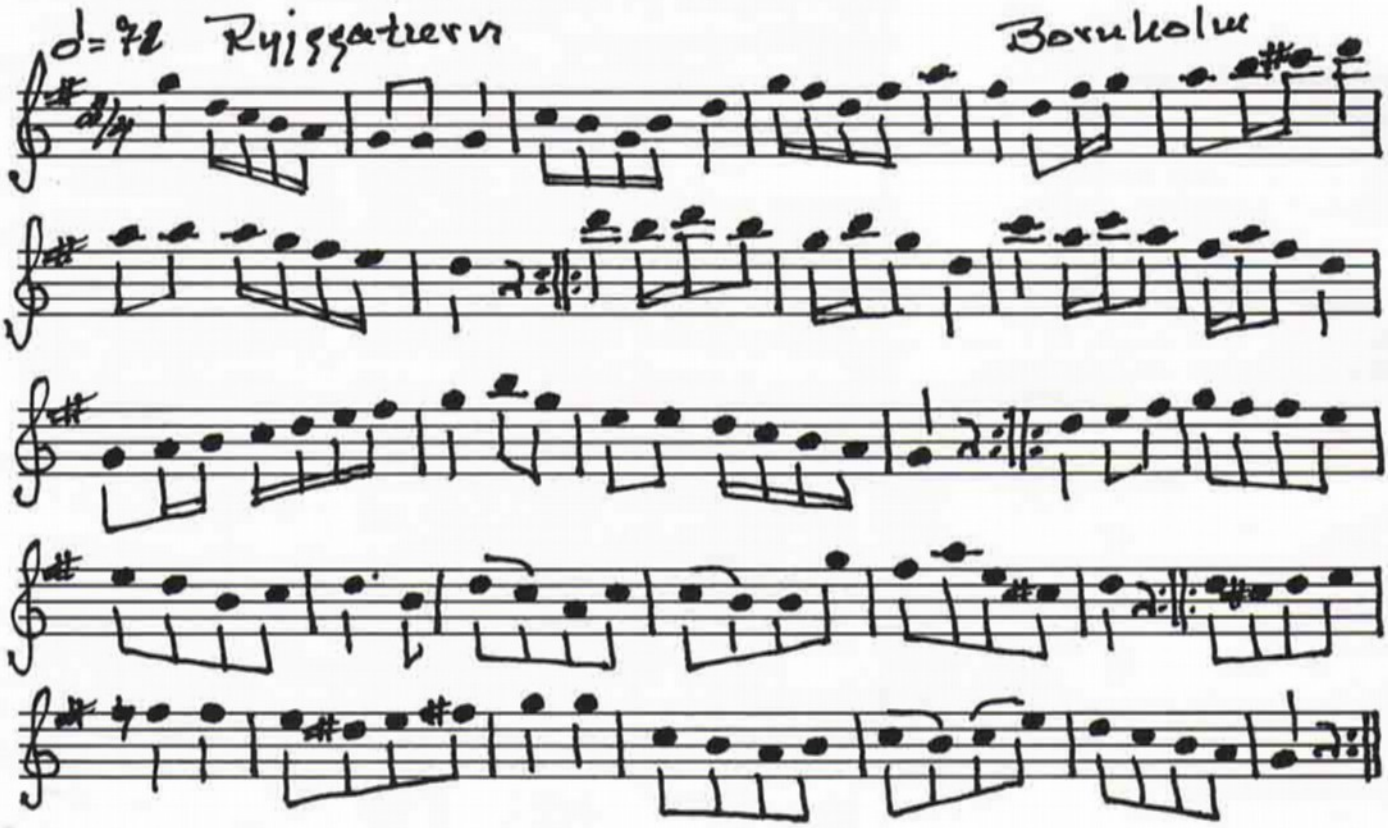

Andra exemplet är hämtat ur Svenska Låtar Skåne II nr 442 Göda-Turen.
Tempoangivelse: Långsamt

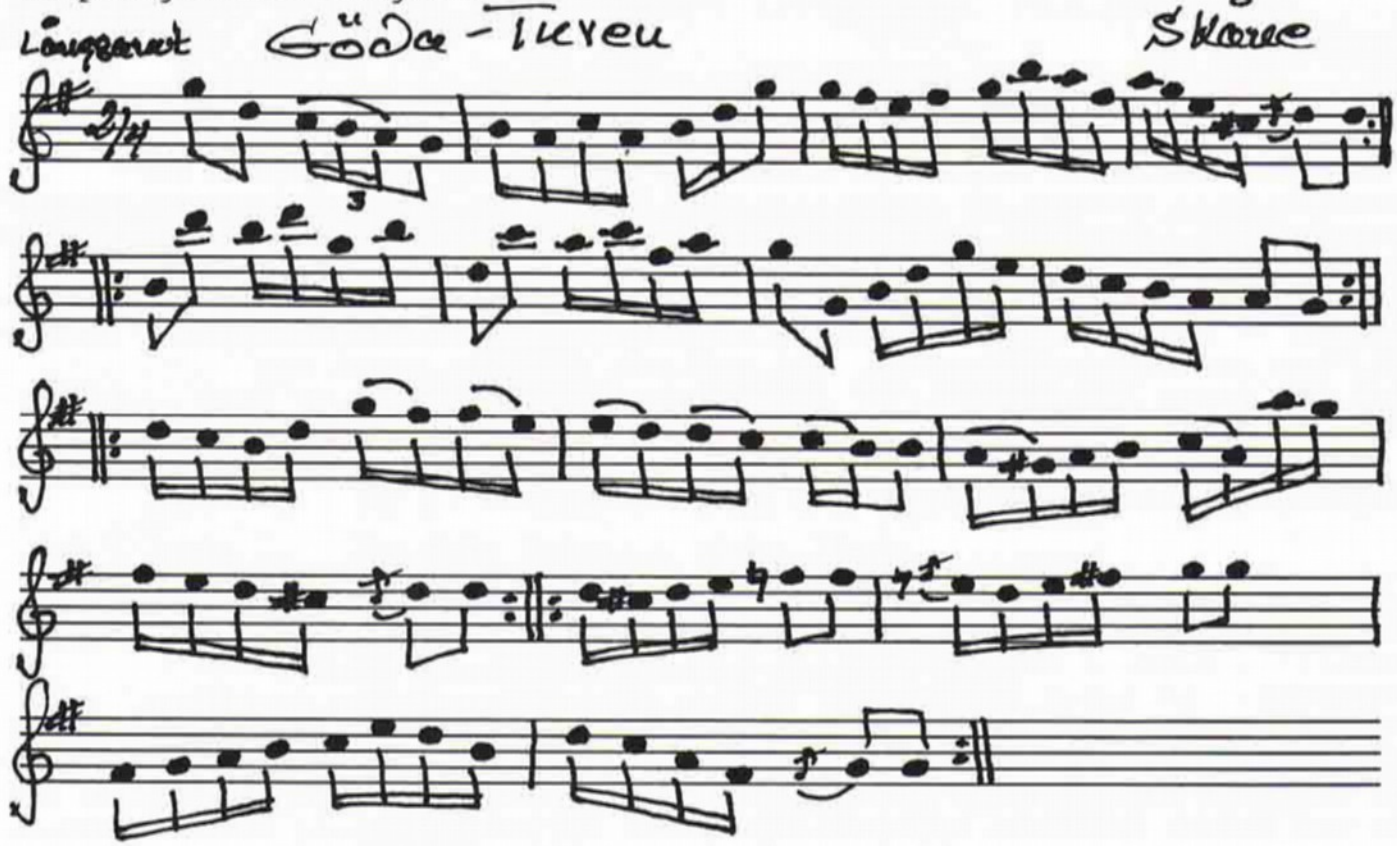

JONSSON I FRUSTUNA — en Järnaspelman

Strax före Solviks grindar på vägen från Järna mot Mölnbo, går vägen in till höger mot det som en gång var torpet Frustugan. Här bodde vid sekelskiftet spelmannen och hemmansägaren Lars Johan Jonsson.

Thore Johansson - hembygdskännare av format i Järna - har forskat och hittat en del uppgifter av intresse, som han delgivit oss.

Lars Johan Jonsson föddes den 22 september 1832 i Lerbo församling, Södermanland. Hans far hette Jonas Ersson, född 1804. Han brukade ett torpet Berg i Lerbo.

Lars Johan gifte sig 1868 med Sofie Eriksson från Floda. De fick tre döttrar och tre söner.

Den 13 november 1875 flyttade familjen till Järna och kom småningom till torpet Frustugan 1904.

Det var säkerligen förenat med hårt arbete att försörja den stora familjen, men Lars Johan var en duktig och begåvad karl, enligt grannen Oskar Andersson i Helltorp.

Han odlade upp marken kring torpet och lyckades få fram morötter av imponerande storlek och jordgubbar av mycket hög kvalitet. Skörden fraktade han till Stockholm och sålde på Hötorget.

För att slippa det hårda arbetet att tröska och slaga, konstruerade han ett eget tröskverk. Verket hade två väldiga balanshjul som det krävdes fyra man för att driva.

Thore Johansson har letat fram en artikel som publicerades i Södertelge Tidning den 15 januari 1904 och som handlar om Lars Johan Jonsson.

ODLARFLIT

Vid Kristinelund - Frustugan - i Järna socken, såg jag i somras ett litet fält, där morötter voro odlade och dess frodiga växt väckte min förundran. Då jag en gång, sedan morötterna voro skördade, åter for förbi där, träffade jag ägaren till den lilla lägenheten och sporde honom då hur stor skörden blef av det vackra morotslandet.

- 50 tunnor, blef svaret.

Då jag vidare frågade, hur stor arealen var, som han fått dessa 50 tunnor morötter på, fick jag till svar:

- Cirka 450 kvadratalnar.

Vidare upplystes, att de skördade morötterna voro så stora, att många af dem vägde 1,5 á 1,6 kg stycket.

Själf har innehafvaren af den lilla lägenheten från början uppodlat denna så rika skördar alstrande jord. Men den var ej af naturen fruktbärande och tjänlig för plog och spade.

Från början var marken en nästan ohjälplig grusbacke, därifrån den trägne odlaren bortkört många hundra lass sten, som han dels röjt bort genom sprängning, dels brutit upp, förutom en mängd små klappersten, som han plockat bort.

Där i backen tog han nu sommarens ymniga morotsskörd. Äfven har han där stora jord -. gubbsland, som voro utmärkt vackra.

Häraf synes, att man äfven å en dålig jordmån kan framtvinga till och med ovanligt goda skördar. Men det kostar både tid och flitigt arbete, därom kan man vara förvissad.

På bilden, som togs omkring 1920, har Lars Johan Jonsson, (1832-1925), placerat sig i den största av alla konsertsalar - naturen. ▶

En ogästvänlig, stenbunden grusbacke förvandlas icke så lätt till hvad den här ofvan omtalade blifvit.

Den trägne odlaren får dock med åren lön för mödan.

Så skrev alltså Södertelge Tidning 1904.

Enligt Olga Olsson, som bodde i granngården Stor Täppan, studerade Lars Johan i sin ungdom för att bli präst. Av okänd anledning avbröt han sina studier.

Om Lars Johan Jonsson som spelman vet vi inte mycket. Men troligen hade fiolen stor betydelse för honom och han nämns också som hemmansägare och spelman.

Det fotografi som finns bevarat togs omkring 1920 och där kan vi se honom spela fiol. Det var säkert ingen tillfällighet att fiolen finns med.

Två kompositioner finns upptecknade och bevarade. Det är en vals som kallas Torparevalsen och Järna Brudmarsch. Melodierna har enligt uppgift uppyecknats av Sven Törn Johansson, som föddes i Järna men flyttat till Göteborg.

Det berättas att originalnoterna till dessa och andra melodier har lämnats till Folke Erbo på Sveriges Radio.

De har inte kunnat spårats och får nog anses förlorade.

Lars Johan Jonsson avled den 6 mars 1925 92 år gammal.

Ingemar Skoglund

Hur folklig är en sextondelspolska

För några månader sedan köpte jag en CD med Joseph Haydns fyra barytontrion. När jag lyssnade igenom dem kom jag också att tänka på en artikel av Bernt Olsson i förra Sörmlandslåten (1/91) om en Sörmländsk polska, nämligen K.P. Lefflers uppteckning av en sextondelspolska efter Pehr Ericsson i Helgarö. Nu kan man ju fråga sig hur man kan få så befängda tankar i huv'et så man kopplar ihop Joseph Hayden med Pehr Ericsson. Haydn med sin musik för residens och praktslott var väl inte speciellt folklig. Men här finns onekligen vissa likheter, både melodiskt och stilmässigt.

Bilden visar några av de faktorer som har påverkat den svenska folkmusiken genom tiderna. Men hur är det då med Haydn och det konstmusikaliska inflytandet, var någonstans i den förgångna blir gränsen mellan folkmusik och högreståndsmusik flytande för att citera ur Bernt Olssons artikel?

Ofta framhålls 1700-talet och barockmusiken, och då speciellt den "galanta" stilen (övergången från barock till klassicism) som kännetecknande för inte bara sextondelspolskorna, utan även för många marscher i södra och mellersta Sverige.

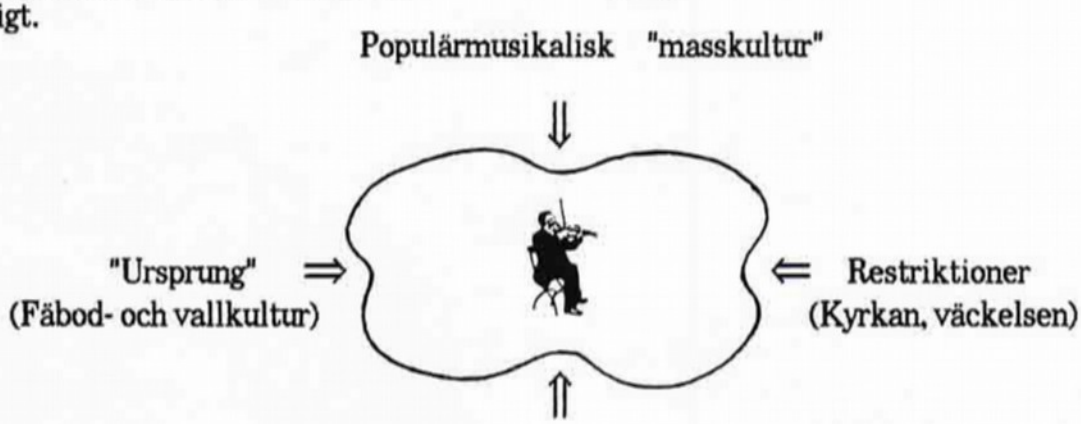

Att folkmusiken inte fått utvecklats opåverkad genom århundradena kanske sörjs av en del medan andra uppfattar det som berikande. Det var inte så många år sedan som åsikten "äldst är bäst" florerade bland de svenska spelmännen och fortfarande möter man en del som framhärdar i grävandet efter "det äkta" (underförstått: det gamla). Problemet är bara hur man ska definiera detta "äkta", hur det ser ut, i vilket sekel det ligger. Kanske det t o m ligger närmare vår egen tid än vad vi tror?

Namn som von Esser, Lolli, Romin skymtar ibland i samband med polonäser och menuetter som blivit folkliga sextondelspolskor och visar att konstmusiken inte enbart var borgerskapets egendom. Mellan städernas borgarhus och hantverkarkvarter liksom landsbygdens herrgårdar, klockargårdar, dansstugor och bondgårdar fanns många musikaliska bindningar.

Musik och retorik

Om vi tittar på melodin så som Leffler återgav den i Folkmusik från Norra Södermanland 1899, ser vi att den består av två repriser som vanligt där de sista delarna av varje repris är identiska. Detta är i och för sig inget märkligt; denna form hittar man i betydligt äldre melodier. Vad som är mera märkligt är att repriserna börjar på samma sätt i olika tonarter men slutar i huvudtonarten d v s hela första reprisen går i D medan andra reprisen börjar i A men slutar i D. För att kunna göra så har man infört tillfälliga förtecken för G, s k *accidental*, ett barockdrag som vi hittar i reprisens andra, tredje och fjärde takt. På så vis slipper man att ändra tonartsbeteckningar vid reprisbytet.

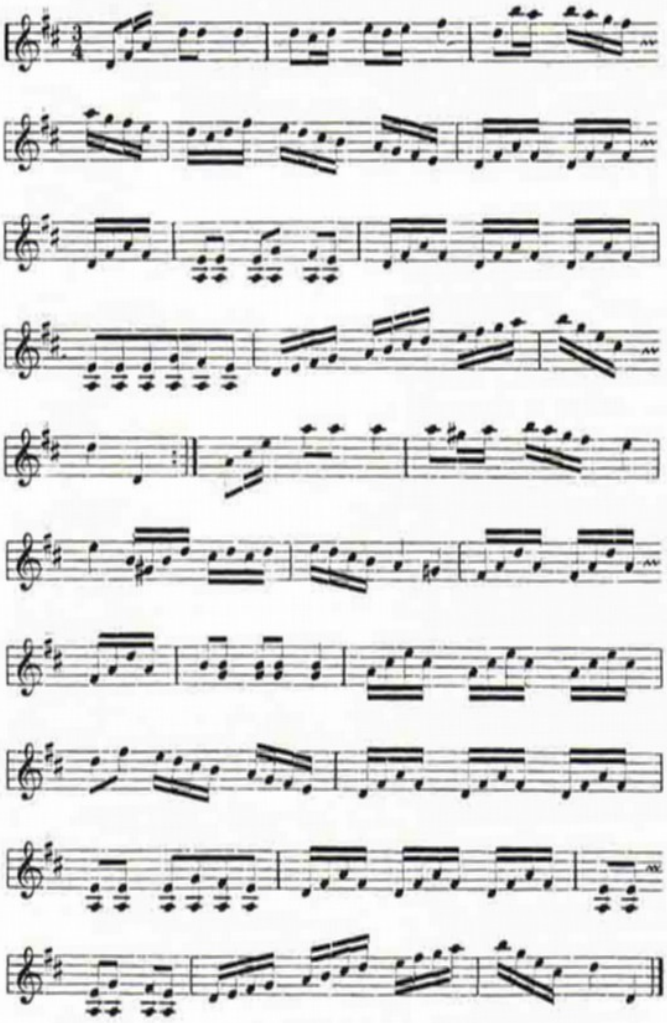

Även melodins uppbyggnad speglar barocktidens ideal. Musiken på den tiden skulle ha gestaltningskvalité, man skulle känna igen sig, inte bara i fraserna utan också i de musikaliska *motiven*. Och det är precis det man gör i Pehr Ericssons slängpolska. De korta musikaliska melodidelarna presenteras, imiteras och varieras och ställs mot varandra i de olika tonarterna utan att man kommer vilse och *sekvenseringen* i varje repris ser till att man kommer tryggt "hem" i de sista sex takterna. Eller som K P Leffler uttrycker det:

> Ibland inskjutes ett motiv här, ett annat där; ibland åter upprepas ett motiv, ofta i utbroderad gestalt; ibland slutligen liksom jaga motiven hvarandra utan att dock lämna hvarandra ur sikte.

Det här sättet att komponera musik på, med ett *huvudmotiv* som utvecklas och varieras, är typiskt för barockens instrumentalmusik (sonaten). Att som här börja med melodin i grundtonarten (D), börja om i dominanttonarten (A) och sedan slutföra det hela i grundtonarten brukar kallas förklassisk sonatform. Den klassiska sonatformen (t ex 1:a satsen i en beethovensymfoni) är i princip uppbyggd på samma sätt men är mer omfattande och har två eller fler motiv som "jaga hvarandra".

Melodin börjar med en treklangsfigur, en s k Mannheimraket. Mannheim var ett av Europas musikaliska centrum vid 1700-talet andra hälft, känd för sin framstående orkester, sina virtuosa musiker och musikens speciella stil. Det påstås att det var här man "uppfann" crescendot och en anekdot berättar att när mannheimorkestern första gången spelade sitt crescendo reste sig publiken upp i bänkarna allt efter som musiken ökade i styrka.

Huvudmotivet - med mannheimraket - inleder också den andra reprisen, men i stället för att spinna på i sextondelsfigurer ända till slutdelen, är det här det händer saker i melodin. "Tonartsbytet" skapar i sig harmonisk spänning men det är i melodins rytm variationen finns. Jämför takterna 1-4:

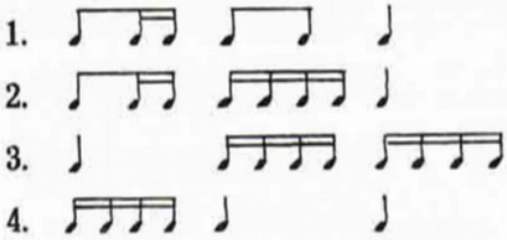

med motsvarande takter den i första reprisen:

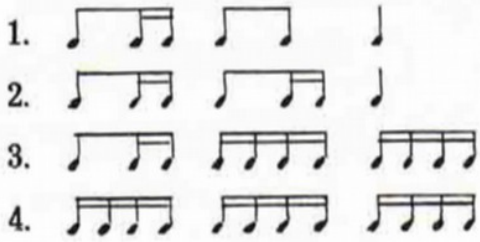

På det här olika sätten behandlas huvudmotivet, melodibörjan, i de olika repriserna för att slutligen landa i slutdelen med sina karaktäristiska sidorörelser eller rullstråk, som man också kallar det. En del kallar det för "transportsträckor" och Victor Borge lär ha sagt vid något tillfälle att "när Bach skrev så här tänkte han förmodlig en på nå't annat".
Vi ser också - bortsett från början och slutet - att vissa korta delmotiv eller avsnitt återkommer i båda repriserna. "Överledningstakten", takt fyra i första reprisen, har blivit en del av huvudmotivet i andra reprisen och återfinns sedan som modulation i samma repris takt 3-4, och som överledning (takt 9) till slutsekvenserna.
Likaså rullstråken i första reprisens slutdel kan vi också hitta i andra reprisens "mittdel", takt 5-6 innan de analogt återkommer i reprisens slutdel.

Så här kan man hålla på och utforska melodier och försöka hitta samband mellan melodityper, genrer och tidsperioder. En slags "musikarkeologi" med andra ord. Att här gräva djupare skulle emellertid föra allt för långt och kunna fylla många Sörmlandslåtar vilket kanske inte riktigt är meningen.

"Folkligt och äkta"
Ungefär hundra år tidigare publicerades "samma" polska i Afzelius-Åhlströms Traditioner af

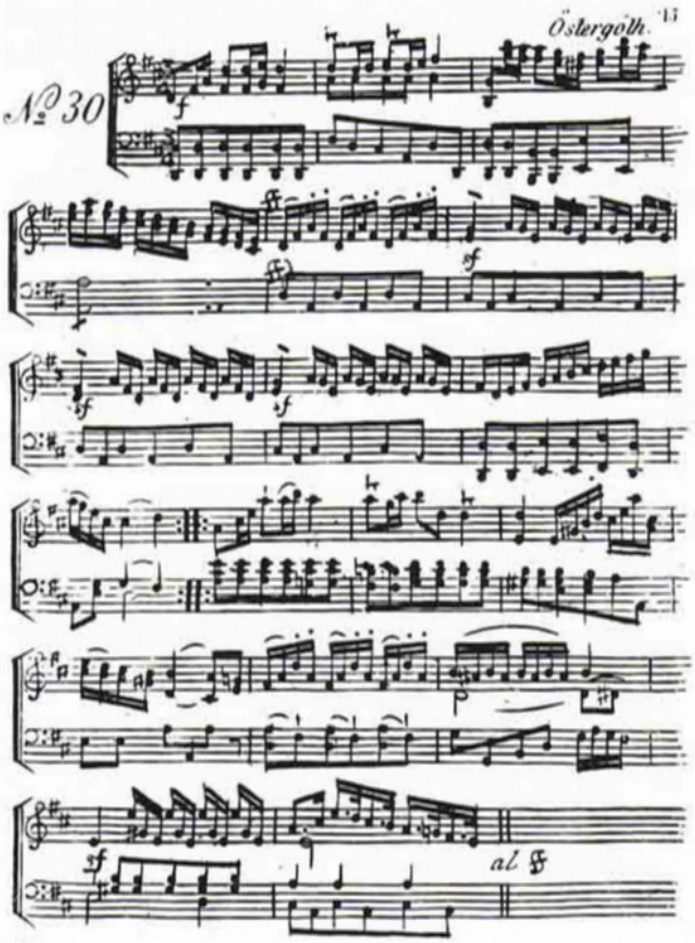

Swenska Folk-Dansar, andra häftet nr 30 (1814), men där upptecknad i östergötland.

I båda uppteckningarna hittar vi den typiska polonäsrytmen ♪ ♪♪ . Den gamla polskan hade en fördans i 2/4 (4/4)-takt med rytmen ♪.♪ ♪♪ och en efterdans i 3/4-takt med rytmen ♪.♪ ♩ ♩. Tobias Norlind menar att ur den försvunna fördansen har utsmyckningar och ornamentik upptagits av polonäsen, varvid rytmfiguren ♩ ♩ blivit ♪♪♪♪ och hela rytmen ♪.♪ ♪♪♪♪ eller ♪♪♪ ♪♪♪♪ ♪♪♪♪ , alternativt ♪♪♪ ♪♪♪ ♪♪♪ som sedan blir "synnerligen allmän".
Man ser omedelbart att Pehr Ericssons melodi är betydligt mer spelteknisk tillrättalagd än Afzelius-Åhlströms. Det syns i rullstråken där den utjämnade rytmen med sextondelsrörelserna dominerar, liksom i de stora sprången i båda repriserna tredje takt, medan rytmen: en åttondel + två sextondelar, har en större plats i den äldre uppteckningen.
Detta kan tyda på att polskedansen var mer rytmisk på 1700-talet än på 1800-talet men kan också förklaras av att man skiljde mellan ett friare, gladare och mindre konventionellt danssätt till den rytmiska gruppens melodier och ett mjukare, sirligare danssätt efter den utjämnade rytmen.
Men det är också viktig att komma ihåg, att den läsekrets som Afzelius-Åhlström hade fortfarande hyllade de barocka stilidealen och knappast hade accepterat de mer "folkliga" uppteckningarna som senare gjordes av Leffler - och Olof Andersson, Nils Dencker eller Gustaf Wetter.

Det finns här alltså all anledning att fråga sig hur nära verkligheten den tidiga uppteckningen ligger.
Dans till sextondelspolskor blev också mer ceremoniell på 1800-talet och melodierna kom mer och mer att användas som uppvisningsstycken. Det är också "de nya polonäsfigurerna" (för att citera Norlind), som med sina rytmiska kontrastmöjligheter och inbjudan till krusningar blir ett av storspelmännens, virtuosernas, konstnärliga uttrycksmedel.
Kanske är det dessa faktorer som har gjort att den här typen av musik har hållit sig så populär bland spelmännen ända fram till våra dagar. Sörmländska spelmän älskar att spela slängpolskor och sitter man tillsammans i ett spelgäng vet alla att en "röjare" av sextondelstyp rensar inte bara luften, utan också skiten både ur öronen och mellan fingrarna. Är inte det folkligt?

Sörmlandslåtar på högsta nivå!

Egentligen var det nog en ganska knäpp idé. Men när två passioner möts kan ju det mest oväntade hända.
Det jag talar om är musik och fjällvandring, passioner jag säkert delar med väldigt många människor. Att utöva dem samtidigt däremot kanske inte är så vanligt.
Jag brukar alltid ha ett instrument i ryggsäcken när jag går, det är en vana sedan lång tid. Idén att ha säckpipan med kom snabbt efter det jag skaffat mig den, d v s för några år sedan (den går utmärkt att förvara ihoprullad i liggunderlaget. Fiol är svårare!). Tanken på att också ta den med mig upp på Kebnekaises sydtopp (2 117 m) fick jag en solig morgon med molnfri himmel efter en veckas regn, blås och kyla. För den som till äventyrs vill göra om den "musikaliska bestigningen" och liksom jag helst går ensam, följer här en kort färdbeskrivning:

Den soliga morgonen klev jag ur ett tält på västra stranden av Tjäktjavagge, vadade över jokken och slog upp tältet igen några kilometer in i Singivåggi. Jag befann mig då på den s k Durlings led. Det kom senare att visa sig att den leden nog var den jobbigaste av de tre som finns, med blockterräng nästan hela vägen. Tur att det var mycket snö i år och som ibland jämnade ut mellan blocken.
I strålande kvällssol var jag framme och bilden visar de sista stegen upp på toppglaciären. En knäpp idé? Kanske, men en fantastisk upplevelse. Dessutom har heller ingen så vitt jag vet, tidigare spelat säckpipa på "Sveriges tak". I varje fall inte någon sörmlandslåt.
Vad jag spelade? En Bröllopsmarsch efter klarinettspelmannen Anders Olsson, Västerljung.

Stig Norrman

Problemet ligger nog inte i folkmusikens eventuella brist på "folklighet" utan snarare i vår attityd mot den. Folkligheten i dag speglar inte som "folk är mest" utan som vi tror att folk *var* mest från sekelskiftet och bakåt. Däri ligger nog också en av de stora hindren för oss som i dag vill sprida den här musiken utanför de redan invigda. Kanske vi måste inse att "det äkta" i folkmusiken är det som finns idag och endast idag, liksom "det äkta" för tidigare generationers spelmän var det som fanns då och endast då.

Stig Norrman

Gnestastämman

- Reservera lördagen den 1 februari 1992 för GNESTASTÄMMAN, uppmanar Pär Furå.

- Gnesta ligger bra till när det gäller förbindelser med omvärlden och i Elektron finns det bra lokaler för olika form av verksamhet.
Den sjunde Gnestastämman i obruten följd kommer givetvis att i mångt och mycket följa sina föregångare i spåren.
- Som sig bör blir det allspel och gruppspel samt framträdanden av enskilda spelkvinnor/män, men vi fortsätter även med visstugan och danslekar,
- Det finns också utrymme för överraskningar, säger Pär Furå. Väl mött !

Ny arkivarie

Ingemar Andersson, Katrineholm, är sedan september utsedd till Södermanlands Spelmansförbunds arkivarie.

- Jag har inlett det omfattande arbetet och bland annat påträffat en mängd odaterade klipp ur olika tidningar, säger Ingemar Andersson.

- Sådan klipp är fullständigt värdelösa. Alla ni som bidrar med klipp, ange datum, år, samt ur vilken tidning ni klippt.

Ingemar Andersson är identisk med författaren till en omfattande uppsats om dansbaneinventeringen i Katrineholms kommun.

Artikeln, som omfattar 22 sidor, finns att köpa som särtryck hos till exempel spelmansförbundet, dansmuseet och Katrineholmns stadsbibliotek. Priset kan variera men torde i allmänhet ligga kring 30-40 kr.

Kompositionstävlingen i Eskilstuna 1990

Under Folkmusik-och Dansåret 1990 pågick i Sörmland en lång rad olika evenemang och arrangemang. Vissa av dessa har återkommit i år igen, medan andra kanske var engångsföreteelser. Ett - för Sörmland - ovanligt arrangemang var kompositionstävlingen i Eskilstuna i fjol höst. Av antalet insända bidrag att döma fanns ett stort intresse för en sådan tävling och förhoppningsvis var det inte sista gången en sådan tävling anordnades här. Många har frågat efter vinnarlåtarna och för att ge lite spridning och kännedom åt dem publicerar vi dem i detta nummer. Kompositörer är Håkan Frykmo (1:a pris för "Klaras melankolettvals")och Leif Johansson (2:a pris för "Nya Sörmlandsvalsen").
Spela dem gärna! Sprid dem! Njut av dem, hoppas Håkan och Leif.

Klaras melankolettvals ur dansföreställningen Hafsfrun

av Håkan Frykmo

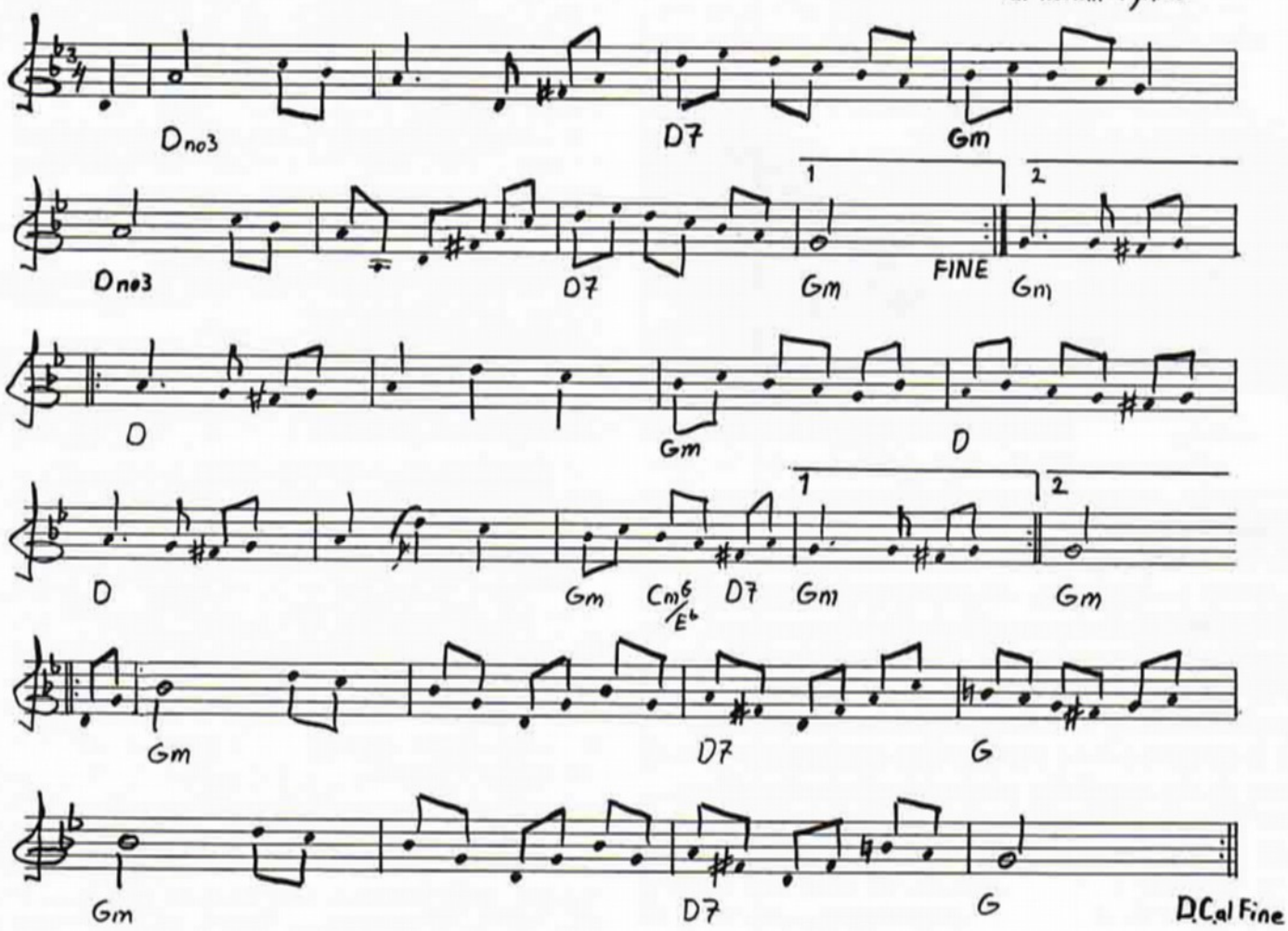

NYA SÖRMLANDSVALSEN

Komp: Leif Johansson/1990

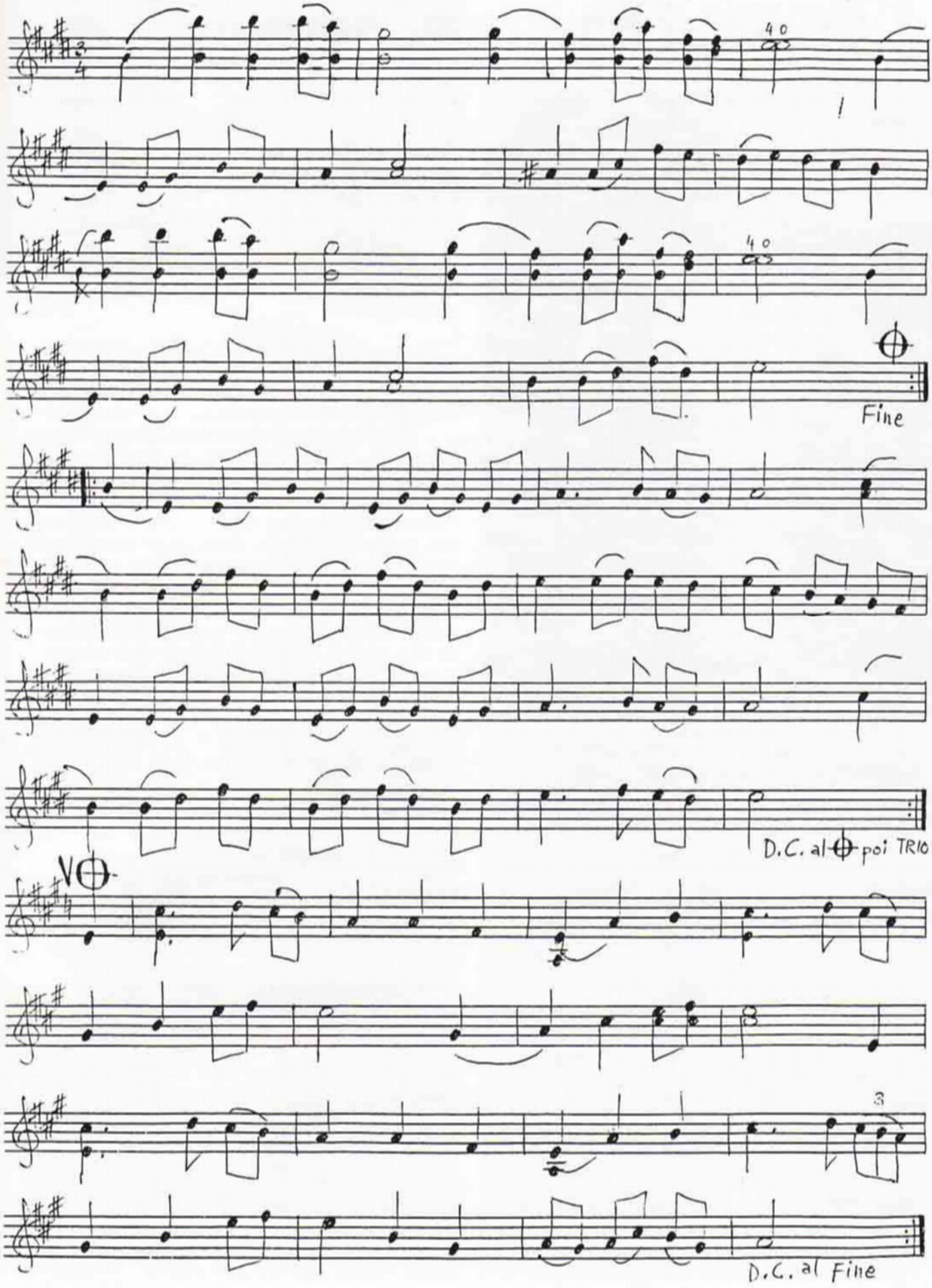

Fiolspelande lärare i Sorunda berättar om barnens regnskog

Fiolen har följt Eha Kern genom åren.

Eha Kern, nu lågstadielärare i Sorunda, växte upp i Nacka. Där blev hon en av de första eleverna i musikskolan. Efter de i skolsammanhang "vanliga" instrumenten, i de lägre årskurserna, var det dags att välja instrument.

-För min del var det ett lätt val. Det blev fiol, med Ingemar Söderlund, som lärare, berättar Eha Kern för SÖRMLANDSLÅTENS utsände.

Till Sorunda kom hon 1967. Något år senare träffade hon en skol-och spelkamrat från Nacka. Tillsammans började de spela för folkdansarna i Sorunda.

-I början var det ganska nervöst, men det lugnade ner sig ganska snart, säger Eha och tänker på alla trevliga musikstunder i Sorunda med omnejd.

Tonerna från deras fioler har faktiskt hörts i större sammanhang än på hemmaplan. Även på Skansen i Kungl huvudstaden har de fyllt luftrummet med ljuvliga toner.

-I skolan anser jag att musiken är bland det viktigaste som finns, säger Eha Kern. Beviset finns nära till hands. En kassett kommer fram.

-Musik och sång kan spridas på olika sätt menar Eha Kern. På den här kassetten är det REGNSKOGSBARNEN - elever från Fagerviks och Kyrkskolan i Sorunda, som framträder tillsammans med Visgruppen Näsvisa.

Steget från folkmusik på fiol i Sorunda till regnskogen i Costa Rica kan förefalla lång, men musik- och sånggläjdjen är nära förknippade.

BARNENS REGNSKOG

För Eha och Bernd Kern vid det trivsamma hemmet Hagadal i Sorunda har Barnens Regnskog placerats i centrum.

- Regnskogsprojektet inleddes 1987, berättar Eha Kern. Vi började tala om regnskogarna och skoleleverna "tände på idén", att bilda en förening.

Barnens regnskog är en ideell förening, som arbetar för att rädda och bevara hotad tropisk urskog och för att främja utbildningsprojekt inom området.

-Barnen kom själva fram till att framställa ett speciellt "regnskogsprogram" sa Eha Kern.

Föreningen Barnens Regnskog bildades den 12 december 1987.

-I början gick det ganska trögt, berättade Eha Kern. Men barn finner ofta på råd. De skrev till Barnjournalen och efter viss tvekan blev det TV- program, något som behövdes.

- Barn kan vara mycket impulsiva. Tankar blir många gånger verklighet. Här blev det ett "regnskogsprogram" som väckte stor uppmärksamhet.

-I augusti 1990 kom kungaparet på besök i vår skola där de bjöds på ett halvtimmes långt program.

Här följer ett litet "smakprov" på vad texthäftet och kassetbandet har att bjuda:

"Vi ser en regnskog", text Lena Hedman, nio år:

Vi ser en regnskog som framför oss står
där träden har levat i hundrade år
och djuren som bor där i regnskogens djup
behöver dom träden som finns.

Sen kommer mänskan och hugger den ner.
Han tänker på pengar, han tänker på sig.
Vår regnskog försvinner och allting dör ut
sekund för sekund om igen".

"Världens barn" med text och musik av Lotta Eklöv, nio år, är ett annat exempel.

- Det här är en gåva från barn i Costa Rica, berättar Eha och Bernd Kern.

Vi citerar:
Världens barn ska ta över vår värld.
Världens barn ska ta över vår värld.
Dom ärver berg och dalar, vatten och skog.
Världens barn ska ta över vår värld.
Vi ska va´rädda om det vi har.
Vi får inte missburka arvet.
Vi ska sköta det som vi vill ha det.
Vi ska sköta det som vi vill ha det".

- När väl isen var bruten blev det en "vårflod" som vi aldrig kunde drömma om, säger Bernd Kern, kassör i föreningen. Den första programkvällen inbringade 1 843 kronor. Det var en bra början. Nu är det miljonbelopp man handskas med.

- Det första projektet blev Monteverdes molnskog i Costa Rica, berättar Benrd Kern. Planerna på att rädda en bit molnskog för att utvidga reservatet växte snabbt.

-Idag planeras många andra projekt och vi har etablerat systerorganisationer i flera länder.

Barnens Regnskogs administration betalas med SIDA- bidrag, medlemsavgifter, av sponsorer och med räntor.

- Våra stadgar föreskriver att högst en procent av insamlade medel får användas för papper, porto och annat. Vi använder inte den procenten, säger Bernd Kern.

- Vi arbetar endast med etablerade organisationer. De måste ha ett program för inköp av regnskog, arbeta med miljöutbildning av lokalbefolkningen i alternativa odlingsformer och syssla med plantering av skog för framtida behov av nyttovirke.

Till sist en liten solskenshistoria berättad av Eha Kern.

- Det var två svenska flickor som spelade fiol på Ströget i Köpenhamn. Pengarna som hamnade i deras fiollådor skickade de direkt till regnskogsprojektet!

CARL-GUSTAF OHLSSON

Rädda regnskogen, köp den, uppmanar Eha och Bernd Kern. Omkring den här tunnan cirkulerar mycket i det trivsamma kernska hemmet i Sorunda.

Quetzalen, indianernas heliga fågel, längst upp till höger, finns med på det konstverk barn i Costa Rica skänkt och som nu pryder makarna Kerns hem i Sorunda.

Samspelsmedaljen

Leif Johansson flankerad av makarna Furå.

Att spela upp för Zornmärket och att därmed försöka bli riksspelman är väl något, som föresvävat många av oss spelmän runt om i landet. Zornmärket, i den form det har nu, har funnits sen 1933, då den första uppspelningen ägde rum i Västerås. Uppspelningsplats har därefter varierat genom åren. Sörmland har varit värd några gånger, bl.a. Södertälje 1973 och Nyköping under Folkmusik-och Dansåret 1990.

Zornmärket är ju ett spelmansmärke, som premierar den enskilde spelmannnens kvaliteer och skicklighet. Ett annat spelmansmärke, som finns, är den s.k. Samspelsmedaljen. Den är tyvärr inte alls lika känd och eftertraktad, som Zornmärket. Samspelsmedaljen "uppmuntrar och belönar gott samspel mellan två eller tre spelmän". Den har funnits sen 1963 och är instiftad av Medelpads Spelmansförbund. Uppspelningarna sker normalt i Stöde vid den traditionella spelmans-och vissångarstämman på Huberget i mitten av juli.

Under åren har flera sörmlänningar med framgång prövat lyckan inför juryn. Under 1990 t.ex. Pär & Marianne Furå (silver) och Sören Olsson och Bernt Olsson (brons). Tyvärr förtogs det positiva i fjol av ett par onödiga incidenter, som inträffade under helgen, som vi dock inte ska gå närmare in på här. När herrskapet Furå, tillsammans med undertecknad och Petra Molin, i år styrde kosan mot Stöde försökte vi glömma allt gammalt groll och istället försöka koncentrera oss på årets stämma och uppspelningar.

En av de första människor vi träffade på vid framkomsten till Stöde var Fred Hamberg - min ordförandekollega i Medelpad, tillika ordförande i SSR (Sveriges Spelmäns Riksförbund). Eftersom vi anlänt tidigt på förmiddagen fanns tid för diskussion. Det blev en lång och givande diskussion, bl.a. om samspelsmedaljen och detaljer och regler kring denna. Diskussionen utmynnade i en överenskommelse om ett unikt samarbete mellan spelmansförbunden i Södermanland och Medelpad. För första gången anordnas en uppspelning för samspelsmedaljen utanför Medelpad. Södermanlands Spelmansförbund arrangerar lokala uppspelningar i Nyköping 9/11 1991.

Syftet med denna lokala uppspelning är dels att göra reklam för medaljen, som sådan, men även för att få igång en diskussion. Trots Medelpads Spelmansförbunds hedervärda arbete att hålla uppspelningarna vid liv minskar intresset för medaljen år från år. Om märket i fortsättningen ska röna den respekt det förtjänar är det viktigt att det förs en konstruktiv och levande diskussion kring bl.a bedömningsgrunderna, som, enligt mitt tycke, i vissa fall ter sig en smula föråldrade. Samspelet spelmän emellan är minst lika viktigt som den enskilde spelmannens prestation och det är därför önskvärt att Samspelsmedaljen återfår lite av den status, som Zornmärket idag åtnjuter. Det får man lättast genom att vara restriktiv vid utdelandet av märken samt genom att höja kraven på spelmännen, speciellt inför prov till högre valörer.

Södermanlands Spelmansförbund är väldigt glada för den här möjligheten och vi ser fram emot detta, som vi hoppas, givande samarbete med Medelpads Spelmansförbund.

Leif Johansson
Ordförande i Södermanlands Spelmansförbund.

Gubb- och Gumstöt i Katrineholm med omnejd

Under mina studier av dansbanelivet i katrineholmstrakten har jag alltmer kommit att intressera mig för begreppet "gubbstöt". Som de flesta inom spelmansrörelsen säkert känner till har ordet i mellansverige ofta använts för att beteckna dansen hambopol - kett och som bekant anordnas varje midsommarhelg ett s k gubbstöts-VM i Malmköping. Vad som däremot verkar vara mindre känt inom spelmansförbundet är att ordet även avsett log- eller stugdanser - ofta i form av knytkalas. I vissa fall har till och med rena supkalas kallats så.
Det verkar som om det funnits vissa lokala skillnader i användningen av ordet.
I Björkviks socken, som studerats särskilt ingående, är båda huvudbetydelserna relativt vanliga, men det är sällan samma person känner till mer än en av dem.
I ett fall har t ex ett par äkta makar varit oeniga om begreppets innebörd.
Betydelsen "logdans i form av knytkalas" verkar dock vara vanligast och det intressanta är att även ordet "gökotta" använts om liknande tillställningar i denna socken.
Flera av de björkviksbor som ansett att "gubbstöt" är en dans har växt upp kring herrgården Danbyholm.
Dansen har beskrivits som en sorts stötig vals som de äldre dansade eller som ett gammalt namn på snoa.
Det senare tyder på bristande förståelse för skillnaden mellan tvåtakt och tretakt.
Ett litet fåtal björkviksbor har definierat gubbstöt som när "gubbarna söp" och det verkar som om dessa huvudsakligen bott i trakterna kring en annan gård, Valla (i Björk - vik).
En enstaka person har ansett att gubbstöt var när gubbarna söp och efter en tid började slåss, dels började dansa med varandra.
Ordet hambopolkett verkar inte vara särskilt känt i Björkvik- däremot "trestegspolka".
En man har sagt att denna polka mycket liknar den "gubbstöt" han sett dansas i Malmköping men att vissa skillnader ändå finns.
Hambopolka har varit mycket vanlig i denna socken där den dansats "som hambo fast fortare".
I Stora Malm verkar betydelsen logdans i "form av knytkalas" ha varit klart dominerande, men mitt undersökningsmaterial är ännu för bristfälligt för att kunna ge ett slutligt omdöme om denna socken.

I Imber Nordin- Grips bok Tro och sägen i Stora Malm används begreppet om stugdanser vid julhelgen, men denna betydelse har jag inte stött på i mina intervjuer.

VISSTE INGET- FÖRÄLDRARNA VAR NYKTERISTER

I Östra Vingåker har ordet betecknat rena supkalas.
En drygt 90-årig kvinna från Värmbol berättade t ex att polkor i tretakt kallades hambopolkett. När jag strax därefter frågade om hon kände till vad "gubbstöt" var, svarade hon att hon inte visste det eftersom hennes föräldrar var nykterister.
Associationen till sprit var dock klar.
Trots att Sköldinge socken studerats mycket ingående är det många personer där som sagt, att de inte alls är bekanta med ordet.
I Lerbo däremot tycks de flesta anse att "gubbstöt" är en valsdans och en musiker från denna socken har berättat att den äldre generationen även dansade gammelvals på ett mycket stelt och stötigt sätt. Jag har även intervjuat lerbobor som ansett att det rör sig om en sorts logdans.

KNYTKALAS I JULITA

I Julita verkar ordet nästan enbart ha använts om danstillställningar i form av knytkalas. En kvinna uppgav t ex att det som kallades "gubbstöt" förr är detsamma som det som kallas "knytis" idag.
På 40- och 50-talen ägde dessa tillställ - ningar rum på logar och eftersom permanenta dansbanor saknades i denna socken kom arrangemangen även att attrahera ungdomar.
I andra socknar tycks det däremot mest ha varit den gifta landsortsbefolkningen med familjer som bevistat gubbstötar.
Äldre julitabor har berättat att även danser hemma i stugorna kallades så i deras barndom.
I Floda har båda huvudbetydelserna förekommit och det verkar främst vara folk från bietrakten som anser att det rör sig om en sorts dans.
Intervjuerna i denna socken liksom i delar av Västra Vingåker som undersökts gjordes dock så tidigt att jag ännu inte uppmärksammat vikten av att studera detta begrepp. Jag har dock gjort en del kompletteringar via telefon.

Förutom "gubbstöt" har även den kortare språkformen "stöt" förekommit, fast i betydligt mindre utsträckning. Detta begrepp har även färgat av sig på nutida företeelser.
En kvinna med härstamning från Granhed i Floda har t ex använt ordet "förstöt" som benämningpå en nutida fest som föregår ett besök på t ex en dansrestaurang.
En man från samma socken har hävdat att gamla stela herrar med käppar kallades "gubbstötar- ett svar som helt avviker från alla övriga uppgifter.
Västra Vingåker och Österåker har endast i mindre utsträckning studerats eftersom dessa socknar inte tillhör Katrineholms kommun.

ÄVEN "GUMSTÖTAR"

En drygt 50- årig man från Marmorbyn har hävdat att det i hans barndom förekom sammankomster som kallades såväl "gubbstötar" som "gumstötar"
En äldre dragspelare från Österåker har menat att gamla polkor i hans ungdom kallades "gubbstöt".
När jag bad honom framföra en sådan spelade han, till min förvåning, en polkamelodi i tvåtakt.

DANSTÄVLINGEN
I MALMKÖPING

Man kan naturligtvis fråga sig i hur stor utsträckning danstävlingen i Malmköping påverkat intervjusvaren.
Det förefaller emellertid vara så att detta arrangemang inte är särskilt välkänt utanför folkmusik- och dansrörelsen.
Det har även spekulerats i eventuella sam - band mellan de båda huvudbetydelserna av ordet och bl a har en del framfört den åsikten att hambopolketten levt kvar längre på de äldres logdanser än på ungdomens dansbanor. På så sätt har betydelsen av ordet "gubbstöt" smittat av sig till att avse även själva tillställningen. Det är dock mycket osäkert vilken vikt man kan fästa vid en sådan argumentation.
Det kan röra sig om en ren efterhandskonstruktion.
Danstävlingen i Malmköping har dock fått den effekten att en del fått för sig att hambopolkett är den rätta betydelsen av ordet "gubbstöt" medan det de lärt sig som unga är fel på samma sätt som skolan traditionellt lärt ut att ett dialektalt uttal är felaktigt.
En musiker från Näshulta använde t ex spontant begreppet då logdanser diskuterades, men när jag sedan frågade vad "gubbstöt" var hänvisade han till danstävlingen i Malmköping.

Henry Sjöberg och Ingemar Andersson njöt i fulla drag när björkviksborna svängde om i Wienerkeutz.
(Foto: BILDMEDIA AB, Nyköping)

Denna dans var enligt hans uppfattning en gammal sorts mazurka, som i hans ungdom kallades "traskpolka".

WIENERKREUTZ - ELLER "KRÖSAPOLKA"

I Björkvik och angränsande delar av Bettna har en annan gammal dans- wienerkreutz eller "krösapolka" - länge levt kvar och den 25 september 1991 kom Henry Sjöberg, Birgit Eisenbrandt och fotografen Erik Sandström till Björkviksgården för att filma ett 15-tal dansande.
Henry Sjöberg kunde notera två olika danstilar i denna socken och en kvinna som lärt sig dansen i Lerbo hade en tredje variant.
Två äldre kvinnor visade även olika former av fyrbänning,(slängpolska). Den ena typen hade Henry tidigare sett i Bohuslän, den andra var helt ny för honom.
Det gick dock inte att få ihop ett helt lag som kunde dansa denna form av fyrpolska.
En närbesläktad dans är Fröken Chic, som dock ingen av björkviksborna kände till.
Det gjorde däremot den nyblivne 100-åringen Per Erik Klasson när jag intervjuade honom i augusti 1991.
Per Erik, som växt upp i Östra Vingåker, påstod att han spelade dansen på sitt durspel på Forssa loge när han var 15-16 år, det vill säga omkring 1906-07.
Vidare berättade han, att han tagit upp dansbiljetter vid Katrineholms första festplats Tivoli omkring 1912.
Det mest intressanta var dock hans minnen från midsommarfirandet vid Beckershof.
Han fick följa med dit eftersom hans far var fiskare under detta gods.
Bland hans minnen fanns en spelman Lindblom från Hävla, som trakterade fiol ihop med 4-5 flickor.
Eftersom August Lindblom dog i februari 1898 måste detta ha inträffat senast midsommarhelgen 1897.
Det var för mig fantastiskt att träffa en person som hade egna minnen av denne storspelman.
INGEMAR ANDERSSON

Eric Sahlströms minnesfond bildad

Eric Sahlström kom under sin livstid att på ett avgörande sätt rädda nyckelharpan från att bli museieföremål.Under 1930-talet och i början av 40-talet fullföljde han August Bohlins konstruktion av den kromatiska nyckelharpan. Genom sin skicklighet att bygga och spela nyckelharpa startade han en folkrörelse inom svensk folkmusik som är enastående.

Undertecknad hörde honom spela vid en spelmanstävlan år 1946 i Uppsala. Upplevelsen var oerhörd - som den säkert har varit för alla som haft förmånen att få höra honom spela.

Det har varit en ynnest, glädje och ära att få spela tillsammans med honom. Hans förtjänster som människa var lika stora som hans övriga mästerskap.

Aldrig ett ont ord eller omdöme, om något eller några. Alltid öppen och beredvillig att dela med sig av sitt stora kunnande.

I början av 1950- talet var det ett fåtal som spelade nyckelharpa. Nu år 1991 kan vi räkna med många tusen, och säkert hundratals nyckelharpsbyggare.

Detta tack vare Eric och de byggarkurser som han var med om att starta i slutet av 1960- talet.

MEN NU TILL MITT ÄRENDE

Eric Sahlströms Minnesfond, har för att skapa ett bestående minnesmärke över denne stora spelman, beslutat att en fristående skulptur skall utföras.

Konstnären och riksspelmannen Ingvar Jörpeland har fått uppdraget att skapa och framställa statyn. Denna beräknas vara utförd och på plats utanför Tegelsmora hembygdsgård vid tidpunkten för Eric Sahlströms 80- årsdag i augusti 1992.

ALLA DE SPELMÄN OCH BYGGARE SOM FÅTT DEL AV UNDRET " NYCKELHARPANS PÅNYTTFÖDELSE BÖR KÄNNA EN GLÄDJE OCH FÖRMÅN ATT EKONOMISKT FÅ STÖDJA MINNESFONDENS BESLUT.

VI MÅSTE ALLA TILLSTÅ, ATT UTAN ERIC SAHLSTRÖM SKULLE TROLIGEN INGEN AV OSS, ELLER MYCKET FÅ, BYGGT ELLER SPELAT NYCKELHARPA.

För att samlat nå så många som möjligt startar Täby spelmansgille en budkavle som skall gå mellan landets spelmansgrupper och nyckelharpsbyggare.

De grupper som redan kontaktats har lämnat positiva svar, att helhjärtat stödja insamlingsarbetet.

De spelgrupper, byggare och enskilda som inte nås av budkavlen, kan sända bidrag direkt till:

Eric Sahlströms Minnesfond, postgironr. 46 10 53- 1.

Märk talongen "Minnesmärket". Alla givares namn redovisas i den minnsskrift som skall framsatällas.

Gösta Sandström.

Fotnot:

ERIC SAHLSTRÖMS MINNESFOND UNGA SPELMÄN:

Sök 1992 års stipendier ur fonden, för deltagande i sommarens spelkurs.

Lärare är tio av de främsta nyckelharpspelarna i Uppland med Sonia Sahlström-Larsson som kursledare:

Kursen, som pågår 21- 25 juni anordnas på Kursgården Ekebyholms slott, beläget norr om Rimbo.

Du som vill söka, ange på anmälan namn, ålder och adress samt telefonnummer.

Spela in på kassettband två valfria låtar och sänd in detta senast den 30 april till:

Gösta Sandström, Svanvägen 7,
182 46 Enebyberg.

Önskas mer information, ring Gösta, 08/ 758 1176.

MASSBREV

SÖDERMANLANDS
SPELMANSFÖRBUND
Box 107
640 32 MALMKÖPING

BÖCKER, NOTER, KASSETTER OCH SKIVOR FRÅN SPELMANSFÖRBUNDET

Förnya och utöka Ditt folkmusikbibliotek med våra fina produkter

SVENSKA LÅTAR, Södermanland
Vårt landskaps del av det klassiska storverket. 207 uppteckningar
Faksimil av originalutgåvan från 1934
Pris: 70:-

A.G. Rosenberg
420 SVENSKA DANSPOLSKOR MM
från Södermanland och andra landskap
Faksimil efter utgåvor från 1876-1882
Pris: 80:-

SÖRMLÄNDSKA VISOR del I, II och III
Visor för praktiskt bruk från den sörmländska traditionen
Ett 30-tal visor i varje del
Pris: 20:- styck

A.P. ANDERSSON
75 Låtar och visor från Södermanland och Närke uppteckna de 1880 av skolläraren i Västra Vingåker August Petter Andersson
Pris: 80:-

AUGUST KARLSSONS LÅTAR
49 låtar från södra Uppland och norra Södermanland som August Karlsson spelade dem
Pris: 70:-

Benny Johansson
MÄLARBLANDADE LÅTAR
Klarinettlåtar från mälardalen
Pris: 100:-

KILA TE´ TROSA. LP
Visor och låtar från södra Sörmland med våra fina traditionsbärare och flera av landskapets skickligaste spelmän
Pris: 90:-

K.P.Leffler
FOLKMUSIK FRÅN NORRA SÖDERMANLAND
400 melodier upptecknade 1898
Faksimil efter utgåvor från 1899-1900
Pris: 90:-

MORFARS FARS DANSMUSIK
Berättelser och beskrivningar om den äldre generationens dansnöjen och spelmän och hur traditionerna lever idag
Pris: 80:-

CARL AUGUST LINDBLOM
97 låtar ur två spelmansböcker från 1853 och 1856 samt historik om den legendariske storspelmannen
Pris: 90:-

ANDERSSON & PETTERSSON
Ett stycke sörmländsk spelmanshistoria om Anders Andersson, August Pettersson och Yngve Andersson. 60 låtuppteckningar
Pris: 80:-

Anders Björklund
Gunnar Nordlinder
VISOR & VERSAR
87 sjömansvisor från alla de sju haven
Pris: 70:-

I DEN SKÖNA VINGÅKERSBYGDEN, kassett
Folkmusik från Vingåker med Simmings, Anita Hedlund och Christina Frohm
Pris: 70:-

VÄLKOMMEN TILL VÄRLDEN, kassett
Visor och ramsor för små och stora barn från den sörmländska traditionen med våra bästa vissångare
Pris: 70:-

SPELMANSFÖRBUNDETS NYA TRÖJOR MED VÅRT VACKRA EMBLEM
T-shirt 75:- (endast vit) Tennisröja 190:-(vit)/225:-(mörkblå,senap,tegel)
Sweatshirt 195:-(vit)/230:- (mörkblå,röd,gråmelerad,gul)
Ange färg och storlek(S/M, L/XL, XXL)

Beställ hem våra böcker, noter, skivor och kassetter så här enkelt:
Ring in Din beställning till Leif Epel/Excentric AB telefon 08-99 91 90
eller skriv till adressen Box 2041, 125 02 Älvsjö
så får Du ett paket med faktura på posten. Porto tillkommer på priset.

ISSN 0346-2595